mei 1961
jaargang 16 - no. 5

DE NIEUWE STEM

maandblad
voor
cultuur
en
politiek

DE NIEUWE STEM, maandblad voor cultuur en politiek, verschijnt de eerste van iedere maand.

Oprichters: N. A. Donkersloot - O. Noordenbos - H. J. Pos - J. M. Romein.

Redactie: de twee eerstgenoemde oprichters - T. Haan - Fr. de Jong Edz. - Ank Steenis, secretaresse - W. F. Wertheim / voor Vlaanderen: J. Kruithof.

De redactieraad bestaat uit: Prof. Dr. R. F. Beerling - Dr. J. J. Buskes - Mr. G. J. P. Cammelbeeck - J. B. Charles - Dr. B. Delfgaauw - Dr. P. J. Meertens - Dr. A. Romein-Verschoor - Prof. Dr. J. M. Romein - Th. van Tijn.

Uitgave: Uitgeverij „NIMO", Monnickendam
Kerkstraat 48-50 – Telef. (02995) 336 – Giro 256907

Vertegenwoordiging voor België:
Uitgeverij-Boekhandel S. M., „Ontwikkeling", Somersstraat 22, Antwerpen, tel. 33 86 59, postrekening 383 38

Men wordt verzocht kopij, recensie-exemplaren enz. niet te zenden aan de redacteuren persoonlijk, maar aan het secretariaat der redactie: Ank Steenis, Cavaljéplein 128, Purmerend, tel. (02990) 1438. Inzendingen worden alleen in behandeling genomen, wanneer de kopij getypt en persklaar is, postzegels zijn bijgevoegd en het adres op de kopij zelf is vermeld.

Correspondentie over abonnementen, losse nummers, betalingen e.d. aan de uitgever, respectievelijk Belgische vertegenwoordiging.

Het abonnement kan uitsluitend ingaan per 1 januari of 1 juli en kost voor Nederland *f* 11,50 per jaar (*f* 6,50 per half jaar). Voor Belgie Bfr. 175 per jaar. Voor buitenland *f* 15,– resp. Bfr. 225. Voor studenten ingeschreven aan een Nederlandse of Belgische Universiteit is de prijs resp. *f* 10,– en Bfr. 150.

Losse nummers *f* 1,50, resp. Bfr. 25.

INHOUD:

Derk Elema, Doe vast de groeten aan Bobby 289
S. Davids, Over onvolwassenheid in de politiek 309
C. J. Huizinga, Gedichten 317
C. Vreede-de Stuers, Onrust op de universiteiten in India ... 319
P. Spigt, De treurige moed van W. H. C. Tenhaeff 327
W. Gijsen, Antwoord aan een leperd 331
A. Romein-Verschoor, Kroniek van het proza 335
Jan Romein, De biografie van Oldenbarnevelt 341
B. van Delfshaven, De nieuwe wapens van het staatshoofd ... 344
B. van Delfshaven, Sine nomine 348
Kort Bestek 348
Ex Libris 351

Derk Elema

DOE VAST DE GROETEN AAN BOBBY.

(Een kort stuk voor TV, in vier taferelen, voor 6 vrouwen en 1 mannestem)

(Gedeelte van een oorlogskerkhof. Rijen kruisjes, daartussen schelpenpaadjes. Hier en daar bloemen. Eén bloemstuk in een glazen trommel. Op de achtergrond een gedenkteken met een Engel. De Engel staat met de rug naar ons toe.)

Dorie

(Een nozem-meisje van plm. 17, loopt van links naar het midden van het toneel door de paden en kijkt naar sommige der inscripties op de kruizen; zij leest in zichzelf).

Philip Argow. Royal Engineers (blijft staan en roept iets luider naar achteren) Mam! heeft Bobby niet een das van de Royal Engineers! (loopt door; wéér in zichzelf) Heinrich Jescheck, Uscha. Mam, wat is Uscha? (leest met haar ogen verdere inscripties op de kruisjes af)

Zeurende stem van Moeder

Ach Dorie, loop nou niet zo ver vooruit!

Dorie

(let niet op en bukt zich naar een kunstbloem, bewondert die, raakt eraan) Allemachtig, hij is van steen. Of wat is het? . . .

Stem van Moeder

Dorie, waar ben je nou?!

Dorie

. . . het is geglazuurd blik of zo! Een mooi gek ding! (zij licht de bloem voorzichtig op) Zou die in mijn tas gaan? (opent haar linnen schoudertas) Nee. Zonde. (legt de bloem neer)

Moeder

(komt langzaam wandelend op, is moe; leest met haar ogen de inscripties op de kruisjes af) Als je nou na jaren eindelijk weer es met me naar vaders graf wilt

gaan, zou je dan ook een kléin beetje . . . (snelt op één kruis toe) Dorie! kind, hier is het! Schat, vergeef me, jij wist het dus beter dan ik!

Dorie

Ik weet van niks. O, dat is mijn pappie, niet waar? Hendrik Hoenderdal. Waarom staat er niets bij moeder? Royal Engineers, of Uscha of zo? Wat *is* Uscha?

Moeder

Uscha, dat is een rang in de SS en de SS was het tuig van de fascisten!

Dorie

O, daar heb je het weer, jouw oorlog. Net of die oorlog erger was dan alle andere oorlogen.

Moeder

Het is toevallig de oorlog waar ze jouw vader in hebben doodgemaakt.

Dorie

(op één knie bij een ander graf, de (echte) bloemen strelend, voor zichzelf) Zou mijn pappie van bloemen hebben gehouden . . .?

Moeder

O ja, hij hield heel veel van bloemen.

Dorie

Van welke bloemen het meest?

Moeder

Eh, och van alle bloemen . . .

Dorie

Onzin, dat kan niet. Iemand die echt van bloemen houdt, heeft ook bloemen waar hij een hekel aan heeft. Waren er bloemen waar pappie een hekel aan had?

Moeder

Ik geloof van niet . . .

Dorie

Waren er bloemen waar hij helemaal kapot van was? Zoals van anemonen?

Moeder

Ik weet het niet. Jij bent altijd zo radikaal . . .

Dorie

Zal ik je es wat zeggen moeder? Jij praat maar wat. Jij zègt maar dat vader van bloemen hield, omdat ik dat vroeg. Jij wéét het niet eens.

Moeder

Hè kindjenou . . . ik geloof heus dat vader wel van . . .

Dorie

Bah, schei uit. Ik zal je nog één vraag stellen. Hield mijn pappie van muziek?

Moeder

Ja! dat kan ik absoluut zeggen! Opera's, Boris Godounov (uitspreken als: Bóóris Chóédonof), was hij gek op, Bruckner trouwens ook. Nog veel meer.

Dorie

Was de piano van hem of van jou?

Moeder

Van ons samen.

Dorie

Wie heeft hem betaald?

Moeder

Mijn vader heeft hem aan ons gegeven toen wij trouwden.

Dorie

Was jouw vader rijk?

Moeder

Nee, maar ik was thuis de enige die erop speelde. Mijn vader was trouwens ook niet arm, hoezo?

Dorie

Ik had het je al eerder willen zeggen, maar ik wil van pianoles af.

Moeder

Dorie, kind, zou je dat nou wel doen?

Dorie

Ja, want wat ik erin bereik is toch het absolute einde niet. Als ik zo als Dave Brubeck kan worden — maar dat heb ik niet.

Moeder

Zullen we dáár . . .

Dorie

(wijst naar de engel) Sst! daar zijn andere mensen.

Moeder

Hier zullen heus wel meer mensen komen. Het verbaasde me trouwens al dat het hier zo dood stil was. Die arme doden! De levenden schijnen niet veel tijd voor ze te hebben.

Dorie

Nou, maar jij komt hier zelf ook niet vaak! Je wist niet eens je man zijn graf meer! Ik moest het notabene voor je opzoeken!

Moeder

Luister, ze spreken duits!! (Dorie luistert mee, gespannen) Hoe komen we hier vandaan?! Ik wil liever hier geen duitsers zien!

Dorie

Ik wil wel es met ze praten. Ik ben altijd heel goed in duits. Ik zal voor je tolken.

Moeder

Kom! kom, Dorie!! (ze snellen terug, van het toneel af).

Tweede Tafereel.

Op het kerkhof bewegen zich langzaam, in linker richting: Frau MERGEN (Inge), (met paraplu), weduwe van vliegofficier. Duurdoend mens.
Frau von SCHIEDT (Olga), (met paraplu), adellijke weduwe van een rechter. Ethisch.
Frau BEBEL, weduwe van soldaat. Volksvrouw. Draagt grote tas.
Frau STOCK (Hilde), weduwe van Wilhelm Stock, Uscha. Sociaal-aggressief. Iets later komt nog:
Frau OBERMANN, weduwe van sergeant. Vredelievend. Eenvoudig.

F. Mergen

(tegen F. Stock) En dan nog 23 Mark voor het verlies van mijn woning.

F. von Schiedt

Hoor ik daar iemand?

F. Bebel

Per máánd, Frau Mergen?!

F. von Schiedt

Wij moeten iets minder luid spreken, dames, het is . . .

F. Stock

Jawel, de rijken krijgen hoe langer hoe meer en de armen mogen het opbrengen.

F. Bebel

De rijken krijgen hoe langer hoe meer geld en de ar-

men hoe langer hoe meer kinderen, zei mijn man altijd, hiehiehie!

F. von Schiedt

. . . het is hier tenslotte een kerkhof (iedereen spreekt nu gedempter).

F. Mergen

Dit is een reusachtig groot kerkhof. Het verbaast mij zelfs, dat wij niet veel meer mensen zien.

F. Bebel

(rommelt in haar tas) Wie van de dames kan ik nog dienen met een broodje worst?

F. Stock

Hebt u nog ham soms? (F. Obermann komt op) Kijk, daar heb je háár ook!

F. Mergen

Dank u.

F. von Schiedt

Graag.

F. Bebel

(tegen F. Stock) Hier is ham.

F. Obermann

(tegen F. Stock) Mens, we zijn er een dagje uit, waarom zouden we ons haasten (tegen de anderen) Vinden jullie dit een gezellige plaats om te eten?

F. Mergen

Wat mij betreft gaan we naar een duur restaurant, maar ik dacht dat we het juist goedkoop zouden doen, met het oog op enkelen van ons . . .

F. von Schiedt

(tegen F. Mergen) Inge!

F. Stock

(tegen F. Mergen) Fijn, dat u zoveel om de belangen van ons soort mensen denkt!

F. Obermann

(tegen F. Stock) Ach, laat toch Hilde.

F. von Schiedt

Toe nou, dames.

F. Obermann

(leest het plaatje van een kruis) Ha, kijk hier d'r es! Hilde! (F. von Schiedt, F. Mergen en F. Bebel lezen allen mee) Wilhelm Stock, Uscha.

F. Mergen

Is het uw man?

F. Stock

(verlegen) . . . Eh, ja . . . dat is 'm. Dat klopt wel . . .

F. Bebel

(half binnendsmonds) Nou maar een beetje koester in het vervolg, dame!

F. von Schiedt

Gelukkig, nu hebben we ze alle vijf gevonden en is onze reis niet te vergeefs geweest.

F. Stock

(tegen F. Bebel) Wil jij dat nòg es zeggen?!

F. Bebel

Ik zeg niks. Ik zeg alleen maar dat ik altijd heb gedacht dat je man officier was.

F. Mergen

Ja, Frau Stock, dat kunnen wij allemaal getuigen. U hebt gezegd dat uw man officier was.

F. von Schiedt

Nu, wat was dan een Uscha eigenlijk?

F. Obermann

Daar houdt zich er één onnozel!

F. Mergen

Nou, niet van 't beste!

F. von Schiedt

U hoeft niet te zeggen dat ik mij onnozel houd! Ik weet best dat het SS betekent, maar wat voor rang is het precies?

F. Stock

(dreigend) Niet van 't beste hè? Dat hoor ik u toch zeggen, hè? Laat ik u dan vertellen dat de SS de ruggegraat was van . . .

F. von Schiedt

Van de Führer? Nou moet u werkelijk uitscheien!

F. Obermann

(F. von Schiedt nadoend) „Toe nou, dames!"

F. Mergen

Zal ik u es wat zeggen? Die zogenaamde ruggegraat van u heeft de eer van de duitse soldaat schade toegebracht!

F. Bebel

Ach mensen, laten we toch ophouden! De „eer" van de duitse soldaat óók nog weer es! Daar hebben wij zoveel an! Onze jongens zijn dood, nietwaar? Zand erover. Hier! (wijst met haar in de kerkhofgrond) Dit zand! Hier! (wijst met haar hak in de kerkhofgrond van een graf) Dit zand!

F. von Schiedt

Dat zegt u niet fijngevoelig (even later) Maar u hebt gelijk . . . (met de teen van de schoen lijnen door het schelpengrint van het pad trekkend)

F. Mergen

Hoe zo, gelijk?

F. Obermann

Ja, gelijk heeft ze. Onze mannen zijn dood, er staat een meter zand boven ze, hier (stampt op de grond). En als je mij vraagt, dan zat het er al die tijd zwaar in!

F. Mergen

Hoe zo „zat het erin"? Zonder de amerikanen hadden we de oorlog niet verloren.

F. Stock

(tegen F. Obermann) Wat bedoel je?

F. Obermann

(tegen F. Mergen) Dat bedoel ik niet.

F. Bebel en von Schiedt (tegelijk)

Wat bedoelt u dan?

F. Obermann

(als antwoord) Nou, waar zijn wij hier eigenlijk? (zij kijkt de snel achter elkaar antwoordende dames om de beurt aan)

F. Stock

Hoe bedoel je? Op een kerkhof!

F. Bebel

Bij onze mannen.

F. Mergen

Ja, op het heldenkerkhof!

F. von Schiedt

In Nederland . . .

F. Obermann

Juist. Dat bedoel ik nou net. Kijk maar es naar deze hier (wijst met haar voet naar het kruis van Hoender-

dal) dat is een Hollander. Die hoorde hier *niet* te liggen.

F. Bebel

Een Hollander zou hier niet mogen liggen?! Het is toch hun eigen land!

F. Stock

Ik mag hangen als ik je begrijp . . .

F. Obermann

Die mannen van ons hè, prima soldaten, dat zal wel waar wezen. Maar ze kwamen hier, over de grens, om oorlog te voeren. En als je ergens heengaat om dood te maken, dan zit er dik in dat je zelf sneuvelt. Dit land was van die Hollander hier (weer met haar voet naar het kruis) die heeft het niet verdiend, doodgemaakt te worden.

F. Stock

Jij smerige volksverraadster! Jij anti-wijf!

F. Bebel

(in tranen) Ach, niemand verdiende het om doodgemaakt te worden . . .

F. Mergen

Wilt u zeggen, begrijp ik u goed, dat mijn man terecht gesneuveld is?

F. Obermann

Ja, dat wou ik zeggen.

F. Stock

Ik zal zorgen dat jouw pensioen wordt ingetrokken, serpent.

F. Mergen

Olga, ga mee, wij gaan naar huis.

F. von Schiedt

Nee.

F. Obermann

Mijn pensioen is de moeite niet waard, Frau Stock, met dat van jou vergeleken, want mijn man was maar een eerlijke sergeant en die van jou . . .

F. Stock

Heb het hart!

F. von Schiedt

(houdt F. Stock tegen) Ze heeft gelijk! dat wil zeggen, de enigen die hier *niet* terecht liggen, zijn de mensen

die dit land probeerden te verdedigen!

F. Obermann

(tegen F. Stock) Er *is* geen parteibüro meer, lieve schat, jullie *kunt* nergens meer terecht om aan te brengen en er *wordt* niet meer opgehangen!

F. Bebel

(huilend) Mijn oom hebben ze opgehangen, hij was kommunist!

F. Mergen

Afschuwelijk, Frau Bebel . . .

F. Bebel

Ja, nadat ze de hele boel bij hem thuis kort en klein geslagen hadden!

F. Mergen

. . . afschuwelijk, een oom die kommunist was!

F. von Schiedt

Dan zal ik u zeggen dat mijn man er niet ver van af was.

(Het is opeens doodstil. F. Bebel snikt nog na. Maar voor dat de anderen zich tot F. von Schiedt kunnen wenden worden de stemmen van moeder en Dorie weer hoorbaar.)

F. Mergen

Sst! Luister!

F. von Schiedt

Kom mee! Achter die Engel! (de anderen volgen haar aarzelend over de rechterkant van het toneel tot achter de Engel.)

Derde Tafereel.

(Moeder ligt geknield bij het kruisje van Hendrik Hoenderdal. Ze heeft een busje met schoonmaakpasta en een doek, en poetst het kruisje op.)

Dorie

(kijkt om zich heen) Ze zijn weg. Ik ben blij dat niemand het ziet.

Moeder

Wat zou dat nou kind. Ik ben blij dat we teruggekomen zijn. Het is het enige wat ik nog voor hem doen kan.

Dorie

Doe niet zo bespottelijk (stemmen van duitse vrouwen zijn te horen)

Moeder

Wat hoor ik?

Dorie

Sta op, ik schaam me dood!

F. Obermann

(komt in het gezicht) Goede middag!

(moeder staat op, doek in ene hand, busje pasta in andere hand; Dorie en zij zwijgen. De andere duitse vrouwen komen achter elkaar achter de Engel vandaan, zowel van links als van rechts)

F. Mergen

Goede middag.

F. Bebel

Ach, wat lief van u, maakt u het kruisje schoon?

Moeder

(tegen Dorie) Wat zegt ze?

Dorie

Ze vraagt, of jij het kruis schoon maakt.

Moeder

Dat ziet ze toch.

Dorie

(gniffelend) Ze verstaan ons vast.

F. von Schiedt

Neem ons niet kwalijk alstublieft, maar weet u ook, of de begraafplaats tussen de middag gesloten wordt?

Moeder

Wat zegt ze, Dorie?

Dorie

(tegen von Schiedt) Nee mevrouw, ik heb bij de ingang zien staan: geopend van 9 tot 5 (tegen moeder) Ze vroeg of het hier tussen de middag gesloten was. Ik heb gezegd: nee.

Moeder

Hoe lang zouden die akelige mensen hier nog blijven staan?

F. Bebel

(gedempt tegen de andere duitse vrouwen) Zij vraagt: ‚Hoe lang zouden die akelige mensen hier nog blijven

staan?" Laten we doorlopen.

F. Obermann

Ken jij dan hollands?

F. Bebel

Ik heb hier minstens tien jaar gewoond.

F. Mergen

Als wat?

F. von Schiedt

(tegen Dorie) Jij spreekt uitstekend duits! Bijna zonder accent!

Dorie

Hou je vast, ma, ik spreek goed duits, bijna zonder accent! Wat zei ik je? (tegen F. von Schiedt) Ja, ik vind het een interessante taal en heb er altijd een hoog cijfer voor.

F. Mergen

(tegen F. Bebel) Wat deel u hier in Holland?

F. Stock

Ze was kellnerin; tevreden?

F. Bebel

Nee, dienstbode.

Dorie

Moeder, je lacht je rot, ze maken, geloof ik, ruzie.

F. von Schiedt

Zeg je moeder maar, dat wij onze mannen zijn wezen opzoeken.

F. Obermann

Nou niet overdrijven. Het zijn alleen hun graven maar!

F. Mergen

Houdt uw mond!

F. von Schiedt

Wij zijn uit dezelfde stad en lid van een vereniging van oorlogsweduwen . . .

Dorie

Ze zegt, dat zij oorlogsweduwen zijn, allemaal uit dezelfde stad, en dat ze een vereniging hebben.

F. von Schiedt

En toen hebben wij gedacht, dat wij met ons groepje maar eens een zondag naar de begraafplaats van onze mannen moesten gaan. Andere groepjes van onze vereniging gaan natuurlijk naar andere kerkhoven . . .

F. Mergen

De meeste weduwen van vliegofficieren zijn zo naar Noord-Frankrijk, maar het onderdeel van mijn man..

Dorie

Een geweldig verhaal, moeder, ik vertaal het niet langer, flauwekul.

F. Bebel

(trots tegen moeder) Er is zelfs een groepje van ons naar Noorwegen!

Moeder

(droog) Nou, dat is een end weg.

F. Mergen

(mat, doch niet zonder trots, glimlachend) Ja, men kan ons vandaag over heel Europa aantreffen!

F. Stock

Behalve dan, helaas, in de door de Russen bezette gedeelten!

Dorie

Er heeft vandaag geloof ik een hele uitzwerming van weduwen plaats naar alle landen waar hun mannen gezeten hebben. Nou ja, gezéten . . .

Moeder

Vraag ze maar es hoe die mannen daar toch zo toevallig gekomen waren en wat ze er moesten?

Dorie

Mijn moeder vraagt wat uw mannen hier kwamen doen.

F. Stock

Het was toch oorlog!

Dorie

Dat mens zegt, het was toch oorlog.

Moeder

Vraag ze dan maar es wie die oorlog begonnen is.

F. Bebel

De dame vraagt: wie is de oorlog begonnen.

F. Stock

Ach, dat was toch allemaal politiek! (F. Obermann geeft met gebaar te kennen dat zij de poetsmiddelen van moeder even wil hebben)

F. von Schiedt

Zo gemakkelijk komt u er niet af, beste.

F. Obermann

(tegen moeder) Geef mij die spullen maar es.

Moeder

(trekt haar spullen nijdig terug van F. Obermann; tegen Dorie) Nou, wat hebben zij te zeggen?

Dorie

Mijn moeder zou dus graag willen weten wat uw mannen hier kwamen doen. Ze hebben mijn vader namelijk doodgeschoten en dat was toevallig haar man, ziet u.

F. Mergen

(legt haar hand op één schouder) Lieve kind . . . (Dorie blijft staan, maar trekt een gek gezicht tegen haar moeder)

Moeder

Ja, dat versta ik óók nog: „arme lieve kind". Hadden die kerels van jullie hier weg moeten blijven, inplaats van hem dood te maken.

F. Bebel

(tegen dames Mergen en von Schiedt) Ik kan me haar gevoel indenken. Toe, laten we liever weggaan.

F. Stock

(tegen haar landgenoten) Laat *mij* es (tegen moeder, wijst een paar keer prikkend naar wat zij denkt dat het oosten is) Dáár, Oosten! Oosten!

Dorie

(de anderen horen haar niet) Ik had best een vader willen hebben . . . (ze blijft voor zich uitkijken)

F. Stock

(wijzend) Roeski! Bolsjewiki!

F. Bebel

(lacht) Mens, doe niet zo mal!

F. Mergen

(ook lachend) Stil, laat haar es verder gaan . . .

F. Stock

(tegen F. Bebel)Wou jij soms beweren — ach mens, barst! (tegen moeder) Wij wouen ook heus geen oorlog, maar de bolsjewieken bedreigden Europa. Hoe die te keer gegaan zijn in Berlijn! Ik zelf ben zeven keer verkracht! . . .

Dorie

(weer levendig) Mamma, dit kan ik niet vertalen, ze

worden schuin!

F. Obermann

(lachend tegen moeder H.) Moet je niet vragen wat die lekkere jongens van ons eerst dáár gedaan hebben!

F. Stock

. . . en toen moest de Führer Europa wel verdedigen!

F. Bebel

De Führer! Nou wordt het helemaal mooi. Die hadden ze op moeten hangen vóórdat ie als een schijtlaars uitkneep . . .

F. von Schiedt

Dames nou toch . . .

(F. Stock wil met haar tas in het gezicht van F. Bebel slaan maar raakt in haar uitval F. Mergen. Als F. Stock zich herstelt en een nieuwe uitval naar F. Bebel doet, heeft F. Mergen zich óók hersteld en geeft zij F. Stock een duw, zodat deze over een kruisje valt, dat breekt)

F. Mergen

(terwijl zij duwt) Als je van mij maar wilt afblijven, Frau Uscha!

F. Stock

(gevallen, tegen F. Mergen) Dat zal ik je betaald zetten, vies kapitalistenwijf! (F. Bebel vlucht over een paar graven helemaal naar rechts en blijft daar staan, klaar om te vluchten. F. Obermann helpt F. Stock overeind, maar houdt haar vast. F. Mergen staat in verdedigingsstand. Dorie heeft erg veel plezier)

Moeder

(is helemaal verbouwereerd) Laten we gaan, Dorie.

Dorie

Laten zij zelf gaan.

F. von Schiedt

Toe, neemt u hun *alstublieft* niet kwalijk . . . (tegen Dorie) zeg *alsjeblieft* tegen je moeder dat het allemaal komt omdat zij zo'n groot verdriet hebben . . .

Dorie

Hahaha!

Moeder

(ferm) Zeg eens tegen dat mens dat zij hier niet zo'n kabaal moeten maken op een nederlands kerkhof!

Dorie

(roept nog fermer) Mijn moeder hier zegt, dat u hier niet zo'n schandaal hebt te maken op een nederlands kerkhof!

F. Mergen

(tegen F. Stock) Ik biedt u mijn verontschuldigingen aan voor het feit dat ik u geduwd heb, maar u hebt mij niet te slaan en uit te schelden!

(F. Stock schudt F. Obermann van zich af, neemt mokkend het afgebroken kruis op en probeert het op de stomp die nog overeind staat te passen. F. Bebel komt aarzelend weer naderbij).

F. Obermann

Mensen, het is allemaal al beroerd genoeg (barst in snikken uit)

Moeder

(barst in snikken uit en roept) Wat doen die hysterische wijven hier! Laten ze in hun eigen rotland blijven!

Dorie

Toe, mamma!

Moeder

Wat is dit voor een wereld? Waar leef ik voor?! Komen ze een doodgoeie man vermoorden en als je dan later zijn graf opzoekt zijn ze daar alweer!

Dorie

Mamma, schei uit! kom ga mee weg! (als moeder snikkend blijft staan, tegen F. von Schiedt) kunt u niet weggaan alstublieft?!

(F. von Schiedt neemt de dames Obermann, Stock en Mergen mee naar rechts; F. Bebel heeft de poetsdoek en de pasta van moeder te pakken gekregen en begint het plaatje op te poetsen. Moeder heeft het gebroken kruis van F. Stock overgenomen en probeert het op de stomp te plaatsen. Links op het toneel staan nu moeder Dorie en F. Bebel. Rechts vormen de anderen een groepje.)

F. Stock

(tegen F. von Schiedt) Zou u mij es willen zeggen waarom Stalin dat verdrag met Hitler heeft getekend?

F. von Schiedt

Om hem later beter aan te kunnen pakken!

F. Stock

Dat had u vijftien jaar geleden even moeten zeggen! Dan had uw lieve echtgenoot u laten hangen!

Dorie

(tegen moeder, met een wenk naar de rechterkant van het toneel) Als ik het goed hoor, moeder, is die ruzie nog niet bijgelegd.

F. Bebel

(al poetsende) Ach, u moet zich er maar niets van aantrekken. De wereld is slecht genoeg. Weet u, wat ik zo graag zou willen?

Moeder

Geeft u mij die doek maar weer hier. Wat wilt u zo graag? U spreekt gewoon Nederlands.

Dorie

Mevrouw heeft hier gewoond.

F. Bebel

Die mensen nog eens opzoeken waar ik gediend heb. Zulke lieve mensen. En die jongen! Zo'n mooie jongen!

Dorie

Wanneer was u er, mevrouw?

F. Bebel

(kijkt om zich heen) Bedoelt u mij? Ik was er, laat es zien, in 1926 kwam ik; en toen was hij pas geboren..

Dorie

(rekent op de vingers) Dan kan hij nog net . . .

F. Bebel

. . . en ik ben acht jaar gebleven. Wat zegt u?

Dorie

. . . dan kan hij, voor de lol van zo'n meneer Krupp of zo, nog net als slaaf weggesleept zijn en dan is er een behoorlijke kans dat hij nooit teruggekomen is. Niet moeder?

Moeder

Kind, wees toch voorzichtig! Die meneer Krupp heeft tegenwoordig weer hele erge hoge vrienden.

Dorie

Hooggeplaatste, heet dat, wie bedoel je, moeder?

F. Stock

(tegen F. Mergen) Goed, uw man was dus geen partij-

genoot en (tegen F. von Schiedt) en die geleerde man van u ook niet, die was rechter. Mag ik u vragen of hij ook ter dood veroordeeld heeft? (langzamerhand beweegt zich hun groep weer naar links)

F. von Schiedt

Dat kon niet anders want dat was de wet nu eenmaal.

F. Obermann

Mooi!

F. Stock

Mag ik u vragen, of hij de veroordeelden zelf doodschoot?

F. Obermann

Zeg maar, ophing . . .

F. Mergen

Ze heeft wel een beetje gelijk, Olga. Er moeten nu eenmaal altijd mensen voor het vuile werk zijn, en dan kun je ze achteraf moeilijk . . .

F. Stock

(tegen F. Mergen) en de vliegofficieren dan, mijn lieve mevrouw? die hebben heel wat steden rijp gebombardeerd voor ons! Vrouwen, kinderen, lieve mevrouw! Denkt u maar es aan Dresden! Lekker rijp, mevrouw met uw 23 mark extra!
(intussen is de linkergroep zover naar het midden geschoven, dat er weer één middengroep is)

F. Mergen

Maar Dresden hebben de *geallieerden* gebombardeerd!

F. Obermann

Ze bedoelt maar bij wijze van spreken.

F. Stock

Nee, nee! Dresden zou nooit gebombardeerd zijn, als niet eerst Rotterdam en Warschau en noem maar op waren gebombardeerd.

F. Bebel

Die zijn nog maar steeds over de politiek aan de gang!

Moeder

(tegen F. Bebel) Ik zal u es wat zeggen, wat mijn man altijd antwoordde op die landverraders hier. Die praatten de moffen, ik bedoel de duitsers, na en die zeiden, dat het tegen het kommunisme ging. Weet u wat mijn man dan zei? Dan zei hij: Waarom heeft Hit-

ler dat verdrag met Stalin getekend? Hitler en Stalin, dat was één pot nat.

F. von Schiedt

(heeft F. Stock intussen een beetje apart genomen) Is het werkelijk waar, wat u daar zei van die Russen? Zeven keer? Waren het telkens verschillende . . .

F. Bebel

(aggressief tegen F. von Schiedt) De hollandse dame vraagt hier iets: heeft Hitler niet dat verdrag met Stalin gemaakt?

F. von Schiedt

Hoe kent u nederlands?

F. Mergen

Zij zei toch dat ze hier dienstbode geweest is!

Dorie

(tegen F. Bebel) Hé mevrouw, ik zei dat er een reuze kans is, dat dat jongetje van u, van toen, niet meer leeft.

F. von Schiedt en F. Obermann

Wie zou niet meer leven?
(dromend) Het was een hele deftige rijke familie, de familie Diamant, waar ik diende. Zou u nou echt denken . . .

F. Mergen

(tegen F. von Schiedt en F. Stock) Wat zegt ze?

F. Obermann

Ze spreekt zo maar hollands!

Moeder en Dorie

(lachen luidkeels en houden zich aan elkaar vast) Haha!

Moeder

Mens, dat is een joodse familie . . .

Dorie

(tegen de anderen) Dat is een joodse familie, waar die mevrouw gediend heeft (behalve F. Bebel lachen de anderen, zonder te begrijpen, vagelijk mee)

F. Mergen

Die hebben jullie waarschijnlijk compleet uitgeroeid! In de oven!

F. von Schiedt

(nog vaagjes lachend) In de kachel? Waar heeft uw moeder het over?

De Engel
Is het nou eindelijk uit?!

Allen vluchten, Dorie het laatst.

Vierde Tafereel.

(In het rond liggen de boterhamtas van F. Bebel, het tasje van F. Mergen, de paraplu van F. von Schiedt, het gebroken kruis.
(Dorie komt op en loopt zoekend naar het midden van het toneel, daarbij arwanend naar de rug van de Engel kijkend. Zij vind de geglazuurde bloem en raapt die op).

Dorie
(tegen de Engel) Nou, zeg nog es wat? (zij fluit een jazz-loopje en probeert de bloem weer in haar schoudertas te pakken. Ondertussen kijkt ze zonder ophouden naar de rug van de Engel) Hij zal er in moeten.
(Zij neemt de tas van de schouder en gaat op het gevallen kruis zitten om met beide handen de bloem in de tas te doen; tegen de Engel) Die is voor Bobby. Dat is mijn vriendje. Zeg nog es wat.
(fluit weer een wijsje; staat op)
Zoudt u in elk geval even kunnen zeggen, wat er gebeurde zonet?
(slaat de tas weer op; raapt de paraplu van F. von Schiedt op en prikt voorzichtig in de rug van de Engel) Ik vind het niet fair. Mijn moeder is bezig, in alle staten, het kerkhof af te vluchten, om nog te zwijgen van die troep duitse wijven. Ik ben de enige die zijn hersens direkt weer bij elkaar had. Maar als ik mij niet vergis, bent *u* het toch geweest, die de knuppel in het hoenderhok gegooid heeft. Of niet soms?
(Zij loopt nu naar de tas van F. Bebel, laat die liggen, neemt dan het tasje van F. Mergen op. Zij kijkt om zich heen en opent het tasje dan. Haar ogen gaan nu van de inhoud van het tasje naar de Engel; iets zachter:)
Ha, die Engel!
(zij kijkt nog eens in het tasje en gooit het dan weg)

Bah, het kan mij niets schelen, wat jij van mij vindt. Mij interesseert alleen maar wat Bobby vindt. Bobby zegt, dat hij realist is. Volgens Bobby bestaat U overigens niet. Bobby neemt wat hij hebben wil en nemen kan, weet u? Figuren als u spreken alleen maar over ouwe, zeurende mensen. Bobby zeurt nergens over, begrijpt u? Hij is niet zo bar sportief, maar wel bij de studenten-weerbaarheid, weet u? Met veren op zijn sjako. Die hebben ze mannen als u uit het lijf getrokken, hahaha!! (Dorie is slap van het lachen)

(Zeurende stem van Moeder: Dorie!)

Dorie

Ik kom er an! (veegt de tranen van het lachen uit de ogen, neemt de paraplu als geweer over de schouder, klakt met de hakken)

(Stem van Moeder dichter bij en angstiger: Dorie!)

Dorie

(tegen de Engel) Ik heb het je niet horen zeggen! Ik heb je niet horen spreken! Je mag dus alles blijven ontkennen, ouwemensenverschrikker! (zij doet een paar paradepassen met de paraplu over de schouder)

(Stem van Moeder: Dorie!)

De Engel

Doe vast mijn groeten aan Bobby!

Dorie

(vluchtend, gilt) Moeder!!!

S. Davids

OVER ONVOLWASSENHEID IN DE POLITIEK.

Begin 1954 verscheen, als wetenschappelijke monografie van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, *De Februaristaking*, geschreven door B. A. Sijes, en uitgegeven door Martinus Nijhoff, 's Gravenhage. Zeven jaar later, februari 1961, werd dit boek voor een groter publiek toegankelijk in de vorm van een Meulenhoff-Pocket. Dat betekende niet alleen een verandering van formaat. Het boek is tevens besnoeid, en wel in die zin dat het element van louter-wetenschappelijke verantwoording (verslag van het verloop van het onderzoek, en voortdurende opgave van alle bronnen) verdwenen is, daar het voor het grote publiek, dat men thans wilde bereiken, niet essentieel werd geacht. Het is wel een beetje jammer, dat ook Rauters rapport van vlak na de staking, en vooral dat ook de illustraties niet in het „smal deel" zijn opgenomen; maar dat was vermoedelijk wel de voorwaarde waarop men binnen het toegestane bestek kon blijven. Voor het overige is aan de tekst van het relaas, en dus ook aan de strekking, niets veranderd.

Het woord „strekking" staat hier niet voor niets. Immers er is met die Februaristaking iets aan de hand. In het buitenland, en dan met name voor niet-Nederlandse Joden, die alleen de kern, de essentie van de zaak verlangen en behoeven te zien, geldt de staking als iets heel merkwaardigs, uitzonderlijks, aangrijpends. Waar elders ter wereld is ooit zoiets gebeurd — een bevolking van een grote stad, die door een massale protestactie, waarbij niet-geringe risico's werden genomen, in het krijt trad voor Joodse medeburgers wie grof en grievend onrecht werd aangedaan? Het werpt voor die buitenlanders, en dan met name weer voor die niet-Nederlandse Joden, een verrassend en ontroerend licht op een blijkbaar unieke relatie die in de loop der eeuwen tussen Joodse en andere Amsterdammers was gegroeid. Het heeft onder Joden overal ter

wereld een warm gevoel voor Nederland doen ontstaan, een gevoel dat uit verwondering, bewondering en dankbaarheid geboren werd.

In Nederland zelf ligt de zaak niet zo eenvoudig. Zij wordt vertroebeld — men moet er wel aan toevoegen: sedert het begin van de koude oorlog, want tussen 1941 en 1947-48 was die vertroebeling er niet of nauwelijks — door een kinderachtige en kwalijke controverse met trekking tot de oorsprong van de stakings-explosie, een controverse over de rol die de communisten daarbij hebben gespeeld.

Voor wie zich die februari-dagen van 1941 uit eigen ervaring, uit eigen mee-beleefd-hebben herinnert, is het wel wat vreemd dat er überhaupt van een controverse sprake kan zijn. Er werd op die 25ste en die 26-ste februari niet alleen gestaakt; er werd ook eindeloos veel gepraat, uiteraard. En het boek van Sijes bevestigt onder meer — en ook dit uiteraard; want wat zou dat boek waard zijn als het niet gewetensvol de feiten vastlegde, zoals men die toen in Amsterdam kon zien en vernemen, menigmaal uit de eerste hand? — het bevestigt wat velen toen wisten. „Zo was een gunstige voedingsbodem voor een staking ontstaan. Na de razzia op zaterdagmiddag (22 februari) liet de C.P.N. (Communistische Partij Nederland) de gelegenheid om die staking te verwezenlijken niet voorbijgaan" (Pocket, blz. 136). „Ook door arrestaties op straat kregen de Duitsers voldoende aanwijzingen, dat de C.P.N. ten nauwste bij deze staking betrokken was" (pag. 200). „Voorzover er dus een organisatorische voorbereiding der staking bestond, beperkte deze zich tot de kringen der C.P.N" (blz. 219). „De C.P.N. nam het initiatief tot de staking . ." (blz. 220).

Men begrijpe goed — met deze en dergelijke constateringen is voor Sijes de kous niet af. Hij heeft in zijn boek herhaaldelijk kritiek op de C.P.N.; hij legt uit, waarom die partij eensdeels verrast was door het succes van haar initiatief, anderdeels haar invloed overschatte; hij behandelt uitvoerig de details van de zaak, hij heeft een duidelijk gevoel voor nuances. Maar daar gaat het nu niet om. Het gaat er nu alleen om, dat er

zowaar, in weerwil van de in 1941 zo evidente, zo onloochenbare feiten — waren ook niet de gepakte en later doodgeschoten aanstichters allen communisten? — een controverse kon ontstaan over de oorsprong van de stakingsexplosie, en dat dit, indien er maar andere, redelijker, volwassener houdingen waren aangenomen, volstrekt niet had gehoefd. Er zij aan toegevoegd dat de onjuiste houdingen allerwegen zijn aangenomen.

Toen ik animo voelde, deze beschouwing naar aanleiding van de nieuwe Meulenhoff-Pocket te schrijven, dacht ik dat ik het vrijwel alleen zou hebben over datgene wat het boek behelst, te weten het rustig relaas van ontstaan, verloop en gevolgen van een epische gebeurtenis in Nederlands nationale strijd. Maar het boek lezende, en ook lezende wat er ter gelegenheid van de 15de verjaardag van de staking in de pers geschreven is, boog mijn belangstelling en boog mijn voornemen zich om. Het accent kwam te vallen op de houdingen, die in het jongste dozijn jaren allengs, buiten en in het communistische kamp, tegenover de Februaristaking werden en nog worden aangenomen. En er kristalliseerde zich allengs bij dit alles een probleem uit, dat niet alleen dit kleine, grandioze onderwerp raakt, maar dat we eigenlijk telkens tegenkomen, wanneer politieke of ook andere tegestellingen in het geding zijn: het probleem der onvolwassenheid.

We komen het telkens tegen . . . Terwijl ik bezig was met dit artikel, en dus gespitst was op symptomen van de kwaal, trof ik ze in de kranten elk ogenblik weer aan. Laat ik er een paar noemen.

Eerst zo'n miniatuur-symptoom, van het type waaraan we gewend zijn geraakt en waarvoor we naar ik vrees immuun zijn geworden. Een stuk in *Het Vrije Volk* behandelt de figuur van de ex-Nederlander Louis van Coevorden (nu Jehoeda Sjimoni), die de chartervlucht voorbereidde, waarbij Eichmann werd overgebracht van Argentinië naar Israël. Daarin staat o.a., dat mr. Abel J. Herzberg erover schrijft „in een van de Nederlandse dagbladen". Wel verdraaid, veinsde ik te denken toen ik dat las, zouden ze daar op het

Hekelveld niet weten dat Herzberg in *De Volkskrant* schrijft? Natuurlijk weten ze dat. Maar de Arbeiderspers geeft tegenwoordig ook een ochtendblad uit, een concurrent dus. Nu zult u misschien denken: And so what? Inderdaad, and so what? Maar ja . . .

Nu een paar symptomen, die verband houden met de ruimtereis van Gagarin. *Het Parool* filosofeerde donderdagavond 13 april over de vraag of die reis werkelijk wel op woensdag 12 april was gemaakt of dat Moskou het nieuws enkele dagen had vastgehouden; in „westelijke kringen te Moskou" (de bekende kringen, die we ook in de radio steevast tegenkomen, maar het mogen ook waarnemers zijn), in die kringen dus wijst men erop, „dat de Sowjetrussische regering nooit het risico kan hebben aangedurfd, na eenmaal de lancering te hebben bekend gemaakt, te moeten meedelen, dat de poging was mislukt." Het aardige of niet-zo-aardige bij deze praat was, dat in Engelse ochtendbladen, o.a. in de *Times*, donderdagochtend al had gestaan, dat Amerikaanse radar-stations (er werden ook wel namen bij genoemd, zoals Turkije en Trinidad) Gagarins vehikel woensdagochtend gedurende zijn hele vlucht hadden kunnen volgen. Volwassen journalisten hebben dan ook uit het hele geval de vermoedelijk juiste conclusie getrokken, dat belangrijker — zij het minder spectaculair — dan de ruimtereis het feit was, dat de apparaten voor de terugkeer naar de aarde, of laat ons maar zeggen de computors, zo betrouwbaar zijn gebleken. *De Tijd-Maasbode* had de volgende mooi-zure en schampere zin over de ruimtevaarder op het Rode Plein op vrijdag 14 april: „Gagarin zei o.m., geheel in de stijl van de patriottenrol die hij nu al enkele dagen onafgebroken speelt", en zo voort. Ook dit een symptoom van onvolwassenheid.

Maar laat ons nu tot ons eigenlijke onderwerp terugkeren, de kinderachtigheid en daardoor de vertroebeling, die men maar al te vaak aantreft in beschouwingen over de Februaristaking. Ook hiervan een paar voorbeelden.

De Waarheid heeft er bezwaar tegen gemaakt, dat in de recente televisie-uitzending over de Februaristaking

o.a. werd meegedeeld, dat Gerben Wagenaar en Frits Reuter (thans Brug- of S.W.P.-mensen) een aandeel hadden in de voorbereiding van die staking, terwijl „het toch in ruime mate bekend is dat zij geen enkele rol van betekenis bij de staking hebben gespeeld." De Brug heeft er daarop aan herinnerd, dat in het boekje *De waarheid over de februaristaking* van de hand van Waarheidsredacteur Jaap Wolff (augustus 1954) te lezen stond: „In de overheidsgroepen, waar Gerben Wagenaar, Frits Reuter, Dirk van Nimwegen, Gerrit Blom, enz. de leiding hadden, werd de voorbereiding (van de staking) besproken".

Nu is zulk een aanpassing der geschiedschrijving aan de actuele politiek geen nieuw verschijnsel; als symptoom van onvolwassenheid valt het wel meer waar te nemen. Ik herinner mij, dat ik in juli 1956 met een paar Nederlandse mede-journalisten en een Nederlands-sprekende Rus aan de wandel was in Alma Ata, de hoofdstad van Kazachstan. Ik kon niet nalaten er aan te herinneren, dat Trotski eens in ballingschap in datzelfde Alma Ata had gewoond en er veel had gejaagd in de nabije bergen. Wat zei onze Rus, een nog tamelijk jonge man? „Daar weet ik niets van; daar heeft men ons nooit iets over verteld." Ja, hij wekte de indruk of de naam Trotski hem nauwelijks bekend was. Het is mij nooit duidelijk geweest, waarom iemand niet van medestander tegenstander worden kan, of van verdienstelijk mens schadelijk mens, zonder dat dan zijn voormalige kwaliteiten of prestaties behoeven te worden geloochend.

In *Trouw* stond dit jaar met betrekking tot de Februaristaking te lezen: „Van communistische zijde eiste men — ten onrechte — de eer voor zich op, de staking georganiseerd te hebben." „Ten onrechte", en dit dan zeven jaar na de verschijning van het boek van Sijes, waarvan men mag aannemen, dat het voor de heer Bruins Slot geen zoet geheimpje gebleven is. Zou waarlijk iemand *Trouw* van pro-communisme hebben verdacht, als het blad ronduit en royaal en met waardering het niet geringe aandeel had erkend, dat de communisten in de voorbereiding van de staking heb-

ben gehad?

Wanneer men — zoals dag-in dag-uit gebeuren kan — in persorganen aperte onwaarheden over politieke tegenstanders leest, dan is altijd de verzoeking groot om vóór alles aan elementair onfatsoen te denken. Maar dat is een verzoeking die toch beter kan worden weerstaan. Bij enig doordenken komt men dan terecht bij die merkwaardige onvolwassenheid, dat onvermogen tot een grote-mensen-houding, waarvan in deze beschouwing telkens weer sprake is geweest. Alvorens, ter afsluiting van het betoog, nog iets dieper wordt gegraven naar datgene wat menigmaal weer de ondergrond is van de onvolwassen houding, zij hier terloops iets gezegd over datgene wat men het loon van een wèl-volwassen optreden zou mogen noemen.

Misschien herinnert men zich nog wel, dat Rommel's Afrikakorps de Britten in 1942 eens een geweldige klap toebracht in het grensgebied van Libye en Egypte. Churchill zou daarover mededelingen doen in het Lagerhuis. Zijn rede werd uitgezonden door de B.B.C., en die rede begon met de woorden: „Ik heb slecht nieuws." Het waren woorden, zoals ze in heel die oorlog door geen andere staatsman in de openbaarheid werden geslingerd; misschien mag men wel zeggen: „kònden worden geslingerd," want zij waren symptomatisch voor een trant van politieke rijpheid die nu eenmaal de Britten eigen is (en die natuurlijk geen politieke feilen en wandaden uitsluit). Welnu, deze, stupide beschouwd, zo gewaagde woorden werden op twee manieren beloond: ten eerste verhoogden zij het Britse gevoel van eigen kracht („alleen tot ons durft men zoiets te zeggen"), en ten tweede versterkten zij elders ter wereld, en vooral in de bezette gebieden, het vertrouwen in de Britse berichtgeving. Maar hoe weinigen hebben die houding van Churchill als navolgenswaard gevoeld?

Bij het dieper graven naar de ondergronden van onvolwassenheid-in-houding blijken, en blijkt bij voorbeeld heel duidelijk in het geval van de Februaristaking, dat het hierbij niet alleen-maar gaat om een kwestie van menselijk tekort, maar dat (bewust of on-

bewust) reële politieke motieven en belangen ook wel degelijk een rol spelen. In het geval van de Februaristaking het belang van het in-stand-houden van een legende. Het leerzaamst was in dit verband een hoofdredactioneel entrefilet, dat enige jaren geleden te lezen was in *De Tijd*. Zulke entrefilets hebben daar het opschrift Vrijmoedig commentaar. En dat opschrift was in dat geval wel bijzonder raak.

Ik citeer: „De communisten, voor zover zij niet onmiddellijk zijn ingerekend en in concentratiekampen werden opgesloten, zijn eerst actief aan het verzet gaan deelnemen, toen het monster-verbond tussen Hitler en Stalin werd verbroken en de Nazi-troepen naar het Oosten trokken."

Welnu, Hitler trok vier maanden na de Februaristaking naar het Oosten, en *dus* kunnen de communisten niets te maken hebben met de Februaristaking. Het is een bewijs uit het wel zeer ongerijmde. Maar waarom was dat nodig? Omdat men om politieke redenen de legende wilde handhaven, dat er — om het entrefilet zelf te citeren — tussen Hitler en Stalin een monsterverbond bestond. Men doelt daarbij op het nonagressie-pact van 23 augustus 1939, heel iets anders dus, waartoe Stalin, terdege beseffende dat het de Sowjet-Unie op zijn best een hoog nodig respijt verschafte, besloot toen hem gebleken was dat Engeland en Frankrijk voor een hechte en doeltreffende militaire alliantie tegen Hitler niet te vinden waren. De *Tijd*-redenering verloopt nu zo: Het Duits-Russisch nonagressie-pact moet als verbonds-pact gelden; dat betekent dat de Russen niets deden wat Hitler schaden kon; Moskou kan dus de communisten in Nederland nooit hebben opgedragen in staking te gaan, en naar men weet doen communisten zoiets alleen op last of met instemming van Moskou; met de Februaristaking kònden dus de communisten niets te maken hebben. Een sluitende redenering. Er was natuurlijk ook een andere, even sluitende redenering denkbaar: De communisten hebben wel degelijk iets te maken gehad met de Februaristaking, en daar zij niets doen dat tegen de wil van Moskou ingaat, bewijst hun stakings-actie dat er

géén verbond bestond tussen Hitler en Stalin. Maar déze redenering kwam in de politieke kraam van het blad niet te pas.

En dit is dan misschien wel de beste les, die uit al wat er binnen de Nederlandse landspalen verband houdt met die terecht zo roemruchte Februaristaking te leren valt: niet te snel denken aan elementair onfatsoen; en bij het maar al te vaak moeten constateren van politieke onvolwassenheid niet volstaan met zulk een constatering, maar nog wat dieper graven en dan uitkomen bij de politieke motieven en belangen, die ten grondslag liggen aan houdingen zoals men die maar al te vaak, met verbazing, met wrevel, en ten slotte met strijdlust, moet aanschouwen.

C. J. Huizinga

AVOND

Haast hebben dag en regen afgedaan.
Een kleurloos schijnsel langs de onderkant
van wolken in een continent gestrand
vervloeit als vloedlijn na het ondergaan.

De laatste dingen blijven doodstil staan
in de steeds geler naschijn van licht zand.
Zij bloeien purperkleurig, diepverbrand,
en nemen een fatale scherpte aan.

Terwijl de nacht zijn handen openvouwt,
omsluit de schemering dit kleine raam
waarachter elke vorm al is verflauwd.

Ook zie ik dan mijzelf niet meer, maar schaam
me omdat ik eerst nu, te laat erken
dat ik niet groter dan mijn wereld ben.

AFSCHEID

De radio neuriet een strijkkwartet
m'n kamer in. Een schemerlamp
heeft overal de matte glans
van mijn vermoeidheid afgezet.

Heb ik de boeken al vaarwel
gezegd? Van hun kant geen verwijt
om dit gebaar, bij mij geen spijt —
elk woord is nog te veel, te fel

voor dit reeds lang gescheiden zijn.
Zo ben ik alles te verwant
in eenzaamheid, dan dat mijn hand
zou wuiven naar wie achterblijft.

ZONDAGMORGEN

De grijze hemel sluit een ongeboren
wereld in van diepversteende wouden
waarin de stilte van het oervertrouwde
zich voortplant met onzichtbaar kleine sporen.

In nevelflarden gaat dit beeld verloren
als een luchtspiegeling. Tegen het koude
licht trekt zich de nacht tussen de oude
ommuringen terug tot aan de toren
in mijn geboortestad, op zondagmorgen.

Nog lig ik in de moederschoot geborgen
terwijl de moedeloosheid tree na tree
naar boven kruipt.

Tot over land en zee
de klokken luiden; maar waarom, voor wie?
car le dimanche les enfants s'ennuient.

C. Vreede-de Stuers

ONRUST OP DE UNIVERSITEITEN IN INDIA.

Er is in de afgelopen jaren nogal wat onrust geweest onder de studenten op verschillende universiteiten in India. In 1959-60 kwam het tot bepaald ernstige relletjes en ontslagneming van docenten. Bij de verschillende relletjes is gebleken dat de klachten van de studenten hierop neerkomen: er bestaat geen werkelijk meeleven van de zijde van de docenten; men wordt onvoldoende voorgelicht bij de keuze der studierichting; men weet al bij voorbaat weinig kans op een betrekking te hebben — dit geldt voornamelijk voor hen die de humaniora als studie hebben gekozen en die zich willen voorbereiden op een lestaak. Aangezien het merendeel van de studenten in armoedige levensomstandigheden leeft, weegt de laatste klacht het zwaarst.

Het totaal aantal ingeschreven studenten aan de veertig universiteiten en geaffilieerde Colleges in India bedraagt om en bij de 400.000 jongens en ongeveer 45.000 meisjes. De Universiteit van Calcutta neemt de eerste plaats in met ongeveer 60.000 studenten. Daarna komt Madras met ongeveer 40.000; Bombay neemt de vijfde plaats in met ongeveer 25.000, en pas veel later komt de Universiteit van Delhi.

Behoudens een kleine minderheid van families die hun kinderen zonder te grote opoffering naar de universiteit kunnen sturen, leeft de meerderheid in een staat van armoedigheid die dikwijls impliceert dat men permanent ondervoed is. Ik las, toen wij verleden jaar in India waren, in het bekende dagblad *The Statesman*, dat het in Calcutta een normaal verschijnsel was dat studenten flauwvallen van ondervoeding, en dat slechts een klein percentage van hen die gebruikmaken van de pas ingestelde „day-homes" zich de luxe kunnen permitteren van de in die „day-homes" verstrekte, uiterst goedkope maaltijden (ongeveer 40 cent). Deze day-homes zijn ge-inaugureerd door de stad Calcutta — er zijn er nu vier — en worden bekostigd door de Overheid. Ze verschaffen studieruimten en badgelegenheid, ieder voor 1000 studenten. Maar wanneer men

zo arm is dat men niet regelmatig 40 cent kan neerleggen voor een maaltijd, hebben andere faciliteiten weinig zin. Ik denk bij voorbeeld aan sportterreinen en aan de klacht door velen geuit dat daarvan zo betrekkelijk weinig wordt gebruik gemaakt.

Ik heb drie maanden achtereen in de koele tijd gelogeerd in een meisjes studentenhuis van een gesubsidieerde Hoger Onderwijs instelling op het platteland niet ver van Delhi. (De meeste universiteiten zijn gevestigd op een „campus", waar zich ook de studentenhuizen en woningen van docenten bevinden). Het was een degelijk huis en het lag vlak naast de sportvelden. Maar ik heb nooit een meisje uit het studentenhuis zien badminton spelen of een andere sport beoefenen. Het is mij trouwens gauw genoeg duidelijk geworden, dat dit geen tekort aan belangstelling was, maar eenvoudigweg ondervoeding. Hoewel de instelling, waar ik woonde, moslims was en ik mij dus in een niet uit beginsel vegetarische omgeving bevond, heb ik in al die maanden nauwelijks vlees gezien eenvoudig omdat het budget dit niet toeliet.

In de meeste universiteiten wordt van alle inwonende studenten een kleine bijdrage voor het gebruik van de sportvelden en bijbehorende artikelen gevraagd. Niet alleen betekent dit een extra belasting op een minimaal budget, maar bovendien zijn de moeilijke omstandigheden, waaronder wordt gestudeerd, een hinderpaal om geregeld aan sport te doen.

Niet slechts onvolwaardig diëet, maar onvoldoende kleding, tekort aan studieboeken, totaal ontoereikende bibliotheken, en slecht verlichte studiezalen bemoeilijken het leven van de studenten. Van hen die in studentenhuizen zijn ondergebracht delen telkens enige studenten één kamer. Slechts zij die vlak voor hun doctoraal examen zitten kunnen in enkele gevallen een éénpersoons-kamer bemachtigen. In het meisjes-studentenhuis, waar ik heb gelogeerd, sliepen en studeerden drie à vijf meisjes samen in een ruimte, waarin behalve de slaapbank en een miniatuur tafeltje per persoon, een muurkast voor gezamenlijk gebruik het enige meubilair was. De verlichting bestond uit één

of twee peren, al naar gelang van de grootte van de kamer, hoog aan het plafond. Ikzelf vroeg permissie voor een tweede tafeltje en schafte mij een bureaulampje aan. Vloerkleden, gordijnen, wastafels ontbraken. Latrines en badhokjes bevonden zich een verdieping lager; aangezien er te weinig druk op de waterleiding was, werd het water naar boven gepikoeld. De latrines werden schoongehouden door een „sweeper". De meisjes hadden nog te weinig schone gewoonten van thuis meegenomen om deze afdeling van het huis tot een toonbeeld van netheid te maken. Het eenzijdige diëet, waarin bladgroenten en vruchten ontbraken, kon ik zelf aanvullen door het personeel naar een winkeltje in het dichtbijzijnde dorpje te sturen. Deze gelegenheid bestond niet voor de meisjes.

Behalve dat er gebrek aan studieruimten is, kan men zich ook geen ontspanning van goede kwaliteit veroorloven, zoals romans, theater, muziek. En omdat nu eenmaal iedereen behoefte heeft aan regelmatige ontspanning, wordt deze gevonden in het goedkoopste: derde-rangs bioscoopjes, rondhangen op straat of in cafétjes met ordinaire radio programma's, wat de jongens betreft. De meisjes zitten, als zij klaar zijn met de studie en met wassen en verstelwerk, bij elkaar zonder veel omhanden.

De klacht die ik dikwijls heb vernomen is dat de kwaliteit van studentenfeestjes beneden peil is, dat hun debating clubs ontaarden in politiek gezwam, dat er niet het minste initiatief van hen uitgaat om iets goeds te organiseren. De klacht lijkt me, in haar algemeenheid, onbillijk. Ook al neem ik aan dat de feestjes, waarop wordt gedoeld, beneden peil zijn, dergelijke feestjes, onhandig van het Westen na-geaapt, vallen in het niet bij andere activiteiten; en de klacht over politiek gezwam ligt, ook elders buiten India, heel gauw op de lippen van ouderen die liever geen enkele activiteit van studenten op politiek gebied zien. Men mag bovendien niet vergeten dat in de onderontwikkelde gebieden het veelal, in tegenstelling tot bij voorbeeld in Nederland, juist de studerende jongeren zijn op wie het initiatief van sociale hervorming neerkomt.

Mede hierin dient men de verklaring te zoeken van hun grote activiteit op politiek terrein.

Ik heb steeds weer met verbazing geconstateerd wat een fut en energie werd opgebracht, na een dag van studie in ongeriefelijke omgeving en met onvoldoende voeding, om 's avonds nog te voet of in een rammelbusje ergens verweg naar een toespraak of een lezing of een gratis muziekuitvoering te gaan luisteren. Natuurlijk, dit is, zo men wil, een passieve vorm van zich te interesseren voor wat buiten de studie ligt. Maar toch ben ik ervan overtuigd dat op de 450.000 studerenden in India de onbenullige studentenfeestjes het niet winnen van een intense belangstelling voor de levensproblemen in hun meest gevariëerde vorm.

Wat de andere problemen betreft, is er een oplossing? Meer clubgebouwen, met goedkope maaltijden, betere hostels, meer bibliotheken en leeszaaltjes? Zeker, alles helpt. Toch is dit niet meer dan een halve oplossing. De onrust onder de studenten komt vooral voort uit angst voor de toekomst, en ook door de apathische, soms zelfs defaitistische houding van hun docenten. Maar deze mentaliteit is weer te verklaren uit de overbelasting van hun lestaak aan veel te grote, slecht geselecteerde, groepen studenten. „Forced to teach a class of hundred or more," schreef K. R. Jadhav onlangs, „underpaid and overworked — the average College teacher today does not present a very ennobling picture."[1]

Het totaal aantal leerkrachten aan de universiteiten en Colleges over heel India bedraagt ongeveer 23.000. Daarvan geniet 64% een maandsalaris van onder de 250 roepies. Van 25% van de leerkrachten ligt het salaris tussen de 250 en 450. Van 10% is het tussen de 450 en 850 en 1% of ongeveer 230 docenten in heel India ontvangt een maandsalaris dat ligt tussen de 850 en 1000 roepies, dus tussen de 700 en 800 gulden. Dat men zich met dergelijke salarissen slechts in uitzonderlijke gevallen kan abonneren op buitenlandse vaklitteratuur is wel duidelijk. Toen mijn man op het campus van een universiteit in Noord-India aan een student de weg vroeg naar het huis van een hoogleraar, die

hem had uitgenodigd voor de lunch, kreeg hij het antwoord: „Loopt U maar rechtdoor langs deze rij huizen tot U aan een huis komt waar U boeken ziet staan. Dan is U bij Uw gastheer aangeland; hij is in deze rij de enige hoogleraar die er boeken op na houdt."

Kan men verwachten van deze mensen, die slechts een fractie verdienen van hun landgenoten in Overheidsdienst, dat zij het hoofd vrij houden om de jongere generatie tot steun en voorlichting te zijn? Hoe kunnen zij op de hoogte van hun vak blijven? Hoe kunnen zij, die tot over hun oren in materiële zorgen zitten, zich bovendien nog de zorgen van hun studenten aantrekken? Zelfs als zij het proberen — en er zijn er — wat kan dan worden bereikt dan hoogstens een warm menselijk begrip voor een onmogelijke situatie, die heeft geleid tot de excessen van de afgelopen jaren? Er zijn slechts enkelen zo sterk om zich niet te laten overmeesteren door een gevoel van onmacht, afglijdend naar het cynisme dat men hun verwijt.

Daarbij komt, dat twintig jaar geleden (toen wij ruim twee en half jaar door India hebben gereisd) men zich vele ontberingen getroostte met de gedachte dat de volgende generatie vrij zou zijn en zou profiteren van de opofferingen van de toenmalige generatie. De studenten die wij toen spraken, in het dozijn door ons bezochte universiteiten, waren even arm als nu. Maar in die jaren zag men in hun ogen een ideaal: de vrijheidsstrijd, al of niet achter Gandhi. Thans, in het vrije India, is het aantal studerenden verveelvuldigd, maar de blijdschap om een ideaal heeft plaats gemaakt voor doffe berusting, of in het gunstigste geval voor opstandigheid, teken van idealisme zonder uitweg.

Zelfs de kleine groep bevoorrechte Indiërs, die met een beurs naar Europa of Amerika zijn geweest, komt terug in een omgeving die het hun moeilijk maakt door zelfstudie op de hoogte te blijven van hun vak. Het gebrek aan studieruimte, aan vaklitteratuur, aan ontspanning geldt ook voor de docenten. Er zouden talloze voorbeelden te geven zijn van slechte woningtoestanden onder de docenten. Ik noem slechts het geval van die Principal van een College, pas terug uit

Amerika, die mij op een diepe, afgeschermde, zijgalerij van een huis, bewoond door meerdere gezinnen, ontving met de woorden: „Dit is mijn woning." Daar stonden twee slaapbanken voor hem, zijn vrouw en twee dochtertjes; daar stond een tafeltje en één stoel. Geen studeerkamer dan de werkkamer, vier bij vier meter, op het College, die hij deelde met een collega. Geen eigen keuken en badgelegenheid. Wij hebben toen op die zijgalerij, door de Principal euphemistisch zijn woning genoemd, met ons drieën een gesprek gevoerd dat bepaald verre uitging boven de gewone society babbeltjes ter gelegenheid van de schitterende cocktails die op datzelfde uur in Delhi zeker plaatsvonden. De omgeving bestond eenvoudig niet meer. Dit gemak zich te abstraheren van een ongemakkelijke omgeving heb ik telkens en telkens weer bewonderd. In Parijs en later in Cairo waren wij al volkomen gewend geraakt aan de voor hollandse begrippen ongezellige cafés, gevolg van het feit dat in zuidelijke landen de kunst van converseren primeert boven andere uitingen van levenskunst. Zoiets ondervindt men ook in India: een goed gesprek behoort tot de eerste vereisten van gastvrijheid. Ondanks deze geestesinstelling, die minder waarde hecht aan materieel gemak, bestaan toch ook voor Indiase docenten grenzen. En deze leken mij in dit geval overschreden.

Aldus zijn niet alleen de relletjes van de studenten, maar is ook de apathische houding van veel docenten uiteindelijk terug te brengen op dezelfde oorzaak: verkapte armoede, en weinig uitzicht vooralsnog op verbetering. Dank zij de beschrijvingen van experts en sociale werkers weten wij langzamerhand zoveel van de Aziatische honger en armoede, dat wij geneigd zijn te vergeten dat dit „weten" toch een kennis is van buitenstaanders in dubbele zin. Want die armoede, waarover men in India bijna in letterlijke zin struikelt, betreft een groep die de onze niet is. Het wordt nog ontstellender wanneer men zich, bij langer verblijf en intiemer contact, gaat rekenschap geven van het feit dat deze armoede, zij het minder agressief, zich uitstrekt tot een klasse, de middenstand, waaruit het merendeel

van de docenten en de studenten voortkomt. „In India," zegt W. C. Smith reeds in 1947 *(Modern Islam in India,* p. 178) „middle-class unemployment has been enormous. The chances of a young man's finding any lucrative employment, even on graduating from a university, have been small. If he does succeed it is only by keeping dozens of his former friends from their chance. The few who do succeed are in constant fear of being ousted from the brutal struggle by competitors who may have had a better or an earlier start, better „connections", better ability, fewer scruples . . " Dit vechten om betrekkingen werpt zijn schaduw al vooruit tijdens de studie en verklaart, enerzijds, de verminderde belangstelling voor culturele ontwikkeling buiten het vak en, anderzijds, de angst voor de toekomst, die men overal waarneemt. De docentenstaf komt voornamelijk voort uit deze groep. En na een moeizame studietijd zijn, zoals we hebben gezien, de salarissen er niet naar om hun zorgen, hoe het hoofd boven water te houden, te verlichten.

Ik herinner mij indertijd te hebben gelezen hoe Sir V. C. Raman, de Nobel-prijswinnaar, toen hij nog studeerde, zijn brood had moeten verdienen als klerkje, hoe hij met kunst en vliegwerk zijn proeven had moeten voorbereiden, die uiteindelijk hebben geleid tot de ontdekking van wat men sindsdien gewoon is het „Raman-effect" te noemen, hetgeen hem de Nobelprijs bezorgde. De reactie is dan: „Ja, zoals Madame Curie." Maar terwijl het geval van Madame Curie's moeizaam werken een betrekkelijke uitzondering is in Europa, is het geval van Raman de regel in India. Raman is de periode van misère te bovengekomen. Toen wij indertijd in Bangalore bij hem logeerden leefde hij, omdat dit nu eenmaal zijn smaak is zoals van veel Indiërs, uiterst eenvoudig, hoewel niet armelijk. Hij had laboratoria ter beschikking en een goed modern huis. Maar niet iedereen heeft het sterke gestel van Sir Raman om de jaren van ontbering te overleven.

Hoe moet het de talloze studenten vergaan die, chronisch ondervoed, thuis geen rustig plekje hebben om te studeren en voor wie de problemen van kleding,

vervoer, boeken en schrijfmateriaal zich opstapelen? Wanneer ik een enkele keer naar Delhi kwam en in een van de bijzonder mooie parken, die zijn aangelegd rondom de ruïnes van de oude Moghal of Pathan architectuur, met mijn man ging wandelen tegen zonsondergang, leek het op het eerste gezicht zo idyllisch overal groepjes jongelui in het gras te zien zitten. Maar wat blijft er over van de idylle wanneer men ziet hoe drie, vier jongens samen met één boek of dictaat aan het studeren zijn tot de schemer zo donker wordt dat ze wel moeten opstappen? En waarom zit men daar? Omdat er thuis geen rustig plekje is en niet ieder een boek heeft. Deze jongelui hebben dikwijls een uur gelopen om daar te komen, en als het daar te donker is geworden, zetten zij soms de studie voort onder de lantaarnverlichting op een stoffig trottoir van één van Delhi's avenues.

Nu zijn er onder die 450.000 studenten en 23.000 docenten gelukkig wel enkele duizenden die zonder te grote zorgen ertoe kunnen bijdragen om het culturele en wetenschappelijke peil redelijk hoog te houden. De Regering heeft bovendien veel geld over voor haar universiteiten. Prachtige nieuwe gebouwen getuigen daarvan. Ik herinner mij een nieuw bibliotheekgebouw met airconditioned boekenmagazijn te hebben bewonderd, maar ook tegelijkertijd niet te zijn ontkomen aan een gevoel van ergernis waarom het nu nodig was de ingang van die bibliotheek met zoveel praal van marmer op te trekken. De tegenstellingen worden te schrijnend, en de studerende generatie zou de hoop op een betere toekomst kunnen verliezen.

Dergelijke tegenstellingen maken opstandig. Het onbestemde gevoel van ergernis, zich uitend in de relletjes van de afgelopen jaren, in verzet tegen onrecht, tegen corruptie, tegen de verlammende armoede, getuigt, zij het voorlopig negatief, van een idealisme dat kans op vernieuwing belooft. En dit is, bij alle bezwaren die men kan hebben tegen de wijze waarop de studenten zich hebben gedragen, de winst van de relletjes van de afgelopen jaren.

1 „Children of prestige: the Indian youth", in **Mankind**, jan. 1961.

P. Spigt

DE TREURIGE MOED VAN W. H. C. TENHAEFF

Al meer dan veertig jaren is W. H. C. Tenhaeff nu al doende met de parapsychologie. Drùk doende. Hij praat en schrijft, causeert, oreert, experimenteert, correspondeert en laat zich nu en dan interviewen, met één duidelijk doel — ons te doen inzien: er zijn geheimzinnige dingen en hij weet er alles van.

De hele papieren neerslag van deze noeste vlijt is bijna niet te overzien, maar wanneer men uit die baaierd één stuk opvist dan ontkomt men bij enige studie niet aan de indruk dat het gehalte van dat werk omgekeerd evenredig moet zijn aan de hoeveelheid.

Ik oordeel niet over het terrein van zijn bezigheid, ik geloof dat daar wel iets te onderzoeken is — maar ik verenig mij met hen die zich al jaren afvragen of Tenhaeff de juiste man is om op dit gebied de nodige garanties te bieden voor nuchterheid, objectiviteit en intelligentie, die immers de voorwaarden zijn van rechtschapen wetenschappelijk onderzoek.

Eén treffend staal van zijn methode volg ik nu al een poos lang, dat is zijn paradepaard van telepathisch dromen in de historie: n.l. het verhaal van de zeventiend' eeuwse kletskous Valentijn over een droom van de gouverneur-generaal Johan Maetsuycker waarin deze de commandeur Arnold Vlaming van Outshoorn omstreeks eind 1661 schipbreuk zag lijden.

In mei 1929 dood dit verhaal met een aantal typerende reconstructiefouten, in de parapsychologische lektuur op. De auteur was P. A. Dietz en hij opende er de eerste jaargang van het *Tijdschrift voor Parapsychologie* mee, waarvan Tenhaeff mederedacteur was. In maart 1936 sprak Tenhaeff in Wenen, Budapest en Praag een rede uit over „Nederlandse onderzoekingen en hypothesen" en de droom werd als een echte paragnostische droom behandeld. Kort hierna gaven Dietz en Tenhaeff de *Parapsychologische Studiën* uit en het stuk van Dietz zowel als de toespraak van Tenhaeff

werden er onveranderd in afgedrukt. Een jaar of tien later schreef Tenhaeff in *Vrij Nederland* (11-IV-1947) een artikel over *Buiten-zintuiglijke waarneming* en onvermijdelijk kwam de droom weer op het tapijt. Weer zes jaar later wist een stichting Tenhaeff op een bijzondere leerstoel in Utrecht te krijgen en bij zijn intree-rede was die akelige droom alweer de hoofdschotel n.l.: *Kanttekeningen bij een spontane paragnostische ervaring van een zeventiende-eeuwse zeevaarder* (okt. 1953).

Menigeen vond het toen nogal welletjes en ik heb toen uitvoerig gereageerd om een paar essentiële dingen recht te zetten. In vier stellingen meende ik de totale verwerpelijkheid van de oratie aan het licht te moeten brengen. Als volgt:

1. Het werk van François Valentijn:*Oud en Nieuw Oost-Indiën,* waaraan Tenhaeff zijn verhaal ontleende, mag in het algemeen niet op zichzelf als een nauwkeurige bron worden beschouwd.

2. De mentaliteit van François Valentijn, blijkend uit onderscheidene passages van zijn gehèle werk, levert het tegendeel van een garantie voor zijn betrouwbaarheid, vooral waar het de berichtgeving betreft van z.g. paranormale verschijnselen.

3. Afgezien echter van de onnauwkeurigheid in het algemeen en de onbetrouwbaarheid van bron in het bijzonder, heeft Dr. W. H. C. Tenhaeff het onderwerpelijk verhaal van Valentijn verkeerd gelezen en niet of onvoldoende geverifieerd.

4. De onjuiste weergave door Dr. Tenhaeff van het op zichzelf al betwistbare verhaal van François Valentijn, bevat bovendien de twee beslissende elementen die het volstrekt uitsluiten van de mogelijkheid om als een wetenschappelijk voorbeeld van paragnosie te worden aangevoerd. De droom zelf namelijk, zowel als de gebeurtenis die er de aanleiding toe zou vormen, staan namelijk geenszins buiten twijfel vast (*De Nieuwe Stem,* dec. '53 en maart '54).

Tenhaeff antwoordde en gaf eigenlijk alles toe met de bewering dat hij niets anders had willen beweren dan dat men in de zeventiende eeuw het *geloof in*

voorspellend dromen al kende. Hij gaf toe dat het verhaal niet als een bewijs voor zijn theorie omtrent het *feit* van voorspellend dromen kon gelden.

Men zou denken: dat is dus afgedaan.

Maar W. H. C. Tenhaeff is een merkwaardig man. Niet alleen sjouwt hij vijfentwintig jaren met een sterk verhaal rond, ongehinderd door de geringste drang tot toetsing van zijn gegevens, maar — hoewel attent gemaakt op de corrupte aard van zijn materiaal — trekt hij zich van zijn eigen erkenningen ook geen steek meer aan. Want wat is het geval?

Hij heeft in april '61 aan het weekblad *Margriet*, dat onnavolgbaar een damesblad wordt genoemd, een interview toegestaan dat zich over verscheidene nummers met een reportage over de levenswijze van Jacqueline Kennedy zal gaan meten. De verslaggever en de professor hebben elkaar getroffen en Tenhaeff is er met een ongemakzuchtig gezicht voor gaan zitten:

„Ik had nooit iets anders willen doen dan dit werk," bekende de hoogleraar ons vroeger eens, „en het bevredigt mij ook nu nog helemaal, al ontmoet ik ook nog zoveel onbegrip." De professor blijft turen in de rook, die de grilligste vormen aanneemt en doet denken aan voorbijtrekkende schimmen uit een veelbewogen geschiedenis. „Zeker," zo vervolgt hij, „het gaat hier om krachten, die in alle mensen sluimeren en die daarom in de loop der eeuwen niet onontdekt konden blijven. De geschiedenis is er vol van!"

Hij noemt de verslaggever dan een paar historische geruchten en . . . komt dan op de proppen met „het beroemde en voortreffelijk gewaarmerkte geval van Johan Maetsuycker."

't Is duidelijk dat hij er niet buiten kan, blijkbaar heeft hij niet veel. Maar zelfs in dit voor de zoveelste maal opgewarmde kliekje zitten weer enkele nieuwe ongerechtigheden die evenzo voor de zoveelste maal bewijzen dat Tenhaeff niet is wat men aanvankelijk wel kon denken: een man die zich op belangrijke momenten vergist, (die intree-rede was toch een belangrijk moment), maar dat hij duidelijk en onverbeterlijk een man is zonder wetenschappelijke consciëntie!

Ik had bewezen, dat er van enige „waarmerking" in feite niets, maar dan ook niets is gebleken in het verhaal van Maetsuyckers droom — Tenhaeff trekt zich daar geen steek van aan.

Ik had het door Tenhaeff verkeerd gelezen verhaal precies gereconstrueerd — Tenhaeff kijkt er niet eens naar en blundert er lustig op los: Maetsuycker zou zijn droom gedicteerd hebben aan zijn secretaris — terwijl Valentijn eenvoudig zegt dat Maetsuycker zelf een aantekening maakte; Maetsucker zou een briefje met het droomverhaal aan de Heren Zeventien hebben gezonden,die „later niet anders konden dan de toedracht volledig bevestigen" — terwijl bij Valentijn de Heren Zeventien helemaal niet voorkomen en er later *niemand ooit enige toedracht heeft bevestigd!*

Zoals ik het ten aanzien van zijn intree-rede al zei: de man kan niet onderscheiden, niet schiften, niet objectiveren en niet lezen. Destijds gaf hij de schuld aan een ander die het verhaal niet goed had overgeschreven, nu zal het de verslaggever wel wezen die zijn woorden verdraaid weergaf.

Zijn moedigheid is bij nader inzien niets anders dan armoedigheid.

Wim Gijsen

ANTWOORD AAN EEN LEPERD.

In het januari-nummer schreef ik een kritiek op de bloemlezing *Met andere woorden*. In februari antwoordde één van de samenstellers, Hans Sleutelaar. Door het dubbelnummer *12 op 1 balcon* verschijnt mijn antwoord eerst nu. Ga ik de aanloop van zijn stuk, waarin hij leraart over het verschil tussen wauwelen en zwetsen en waarin niemand geïnteresseerd kan zijn, voorbij, dan is de eerste leugen die de moeite waard is om weerlegd te worden, de volgende:

Volgens Sleutelaar zou ik de bloemlezing bij voorbaat veroordeeld hebben omdat ze goeddeels afkomstig is van medewerkers rondom *Gard Sivik* en ik zou hebben beweerd dat de inleiding de daarop volgende bloemlezing presenteert als „het beste van een opgroeiende generatie".

Wat schreef ik in werkelijkheid. Ik gebruikte op blz. 42 twee citaten en beide malen vermeldde ik erbij dat ze afkomstig waren uit een advertentie. En laat Sleutelaar niet doen alsof hij die tekst niet kende, dezelfde tekst is ook opgenomen in de aanbiedingsprospectus, Sleutelaar heeft er een proef van gehad en het is geen ogenblik in zijn hoofd opgekomen om er tegen te protesteren. Dat de bundel in dezelfde advertenties wordt aangeprezen als een vervolg op *Nieuwe griffels, schone leien* is Sleutelaar ook bekend. Het was zelfs de vooropgezette bedoeling een dergelijk vervolg te maken! Mijn bezwaar is dan ook, dat het ten slotte slechts een bloemlezing uit *Gard Sivik* is geworden. En nergens heb ik beweerd dat daarom de bundel afkeurenswaardig zou zijn. Nee, de boerenslimheid die Sleutelaar mij in de schoenen schuift, moeten we eerder bij hemzelf zoeken. Want waar hij schrijft dat ik slechts een viertal strofen uit hun verband heb gerukt en vier willekeurige regels citeer, daar staat hij weer doelbewust te bedriegen. Ik citeerde twee halve gedichten (en dat stond er bij) en drie complete. Dat die

laatste drie uit twee regels elk, of slechts één regel bestonden, geeft Sleutelaar de gelegenheid om van „regels" te spreken zonder rechtstreeks te liegen, maar toch wel duidelijk bij de lezer de gedachte te wekken: „dat kunnen dus nooit complete gedichten zijn."

Zo schreef ik de vorige maal: „ . . . komen wij reeds op de tweede bladzijde aan de weet waaraan het sukses der Vijftigers te danken is. Om precies te zijn aan de miserabele kwaliteit van de direct eraan voorafgaande poëzie." Mispoes, roept Sleutelaar want er stond ook nog achter „*en het lage niveau van de critiek.* En, Sleutelaar, wordt het ene soms minder waar door de toevoeging van het andere? Of is het eerste dus daardoor helemaal niet waar? Had het dan weggelaten!

Maar zo, al schrijvende, doet Sleutelaar dan toch uit de doeken, waarom, naar zijn mening, ik zo boos ben geworden. Mijn bezwaren zijn niet van *literaire* maar van *morele aard.* En zijn conclusie: Gijsen weet niets van poëzie, hij houdt er een domineesmentaliteit op na; al het geschrijf van die man, het is ethisch gemompel.

Natuurlijk heeft Sleutelaar er belang bij om het zo voor te stellen en niet anders. Al schrijft Sleutelaar dan slechte poëzie, al aapt hij dan Van Ostaijen na, zonder zich te realiseren dat, wat *in die tijd en voor Van Ostaijen* zinvol was, nu alle geldigheid heeft verloren, domweg omdat het niet meer mogelijk is oprecht en eerlijk op deze wijze te experimenteren met zoveel van diezelfde experimenten voor ogen en in het geheugen; hij is geen domme jongen. Integendeel! Hij heeft de gewiekste mentaliteit, die stinklucht van zakenbedrijvend Rotterdam, die als de wind fout zit, ook naar Den Haag komt overgewaaid en die hem dan ook prompt in de reclame-business heeft doen belanden. Hij weet dan ook het best: Wie kans ziet de tegenstander als „dominee" te doodverven, heeft vandaag de dag al de helft gewonnen.

Ik heb nimmer beweerd dat iemand met een „slechte" mentaliteit geen „goede" poëzie zou kunnen schrijven. Als dat waar was, dan gold het omgekeerde ook,

en wat zou er dan in de 19e eeuw een goede poëzie zijn geschreven. Nee, ik heb het duidelijk gehad over foute poëzie, het woord „fout" nadrukkelijk gekoppeld aan de betekenis die we daar in de oorlog aan gaven. En ik bedoel dus overduidelijk *fascistische poëzie.* Ik wens onder *fout* niet alleen de daadwerkelijke en lichamelijke agressiviteit te verstaan die zich manifesteerde tussen de jaren 1930 en 1945. Het fascisme is zo oud als de wereld. Het is overal waar mensen zich zo nodig moeten laten gelden, het is overal waar alleen het eigen kleine kringetje waarde heeft en als belangrijk en zaligmakend naar voren wordt geschoven, het is overal waar de dichter zich nadrukkelijk van de burger distantieert. Daarom ook geloof ik niet in de flinke politieke bijschriften van Sleutelaar en de zijnen in Gard Sivik. Want ik heb ze echt wel gelezen. Er bestaan al sinds jaar en dag leeszalen! Maar ik geloof niet in een flink stuk over Krupp en de zijnen, over Algerije, enz. op een ogenblik dat zelfs *Het Parool* er wel wat lelijks van durft zeggen. Flink is degene die dat deed voor zijn mening gemeengoed werd in de dagbladpers.

En dan de poëzie, waar het tenslotte allemaal om begonnen is. Sleutelaar schrijft in zijn bloemlezing dat het exacte oordeel over wat goede en slechte poëzie is, ontbreekt. Werkelijke objektiviteit bestaat niet. Akkoord. Maar ik blijf volhouden dat er voor poëzie maatstaven zijn, maatstaven die in de poëzie zelf zijn gelegen.

Nog één ding: aan het eind van zijn antwoord eist Sleutelaar het recht op voor poëzie om zich zelf te zijn in tegenstelling tot poëzie die aan idealen (veelal politieke) ondergeschikt is. Dat is bij hem: poëzie die zich van de werkelijkheid bewust is als van zichzelf.

Daar kots ik nou van. Van zo'n soort vrijbrief om er buiten te blijven. Voor mij is poëzie nog wat meer dan iets dat alleen maar in literair opzicht „goed" of „mooi" is. Voor mij is het achter de poëzie in de eerste plaats om mensen begonnen. Zo ouderwets wil ik dan wel wezen! Poëzie is zich nog nooit van de werkelijkheid bewust geweest als van zichzelf. Poëzie alleen

weet of voelt niets. Alleen de man erachter voelt of weet. En hoe minder die voelt, hoe meer geschreeuw om artistieke vrijheid, hoe minder die schrijvenderwijs zichzelf op het spel zet, des te meer dikdoenerij en mystifikaties als hierboven.

Sleutelaar doet maar. Katvis valt altijd door de mand, daar is soms maar één bloemlezing voor nodig.

A. Romein-Verschoor

KRONIEK VAN HET PROZA

Boeli van Leeuwen: *De Rots der Struikeling.* P. N. van Kampen & Zoon N.V. Amsterdam z.j.

„Dit boek," staat er op het stofomslag, „is het verhaal van Eddy Lejeune, die in Curacao opgroeit, in Nederland studeert, in een concentratiekamp raakt en in Venezuela op raadselachtige wijze aan zijn eind komt bij het zoeken naar goud."

Nu ik het boek gelezen heb, vraag ik me af: Is niet veel meer dan die ongelukkige goudzoeker de hoofdpersoon van dit verhaal, gelijk de titel ook aangeeft *De Rots der Struikeling*, d.w.z. het eiland Curacao? En de — intussen bijzonder knap getekende — figuur van de ten ondergang gedoemde Eddy niet een van zich af geschreven dubbelganger van de auteur, waarin hij zijn eigen herinneringen reflecteert, die immers te wild, te bitter, te dorgebrand zijn door de harde zon op de rots om ze zo maar aan te bieden, zoveel vel druks, ingenaaid en gebonden, de herinneringen van mijn jeugd op het eiland. Als altijd bij een goed schrijver — en dat heeft Van Leeuwen met dit zijn eerste boek al bewezen te zijn — heeft die camouflage zin en is het niet, zoals al te veel hedendaagse romans als ze al niet direct in de ik-vorm geschreven zijn, slechts een schijnbare distanciëring van een al te egocentrische zelfbeschouwing en zelfvertedering. Van Leeuwen kan niet alleen schrijven, hij kan ook zien. Hij ziet zijn eiland op een wijze, zo dat hij het ook ons op het netvlies brandt, hij ziet de mensen op het eiland: zie blz. 124 v. over de drie typen van Curaçaose negers en waar Eddy Lejeune of wie het dan ook zijn mag over zichzelf schrijft, gaat het ook om een zichzelf zien en niet om een rondwoelen in eigen emotionaliteit.

Men zou bezwaar kunnen hebben tegen de compositie van het boek, dat onder het doorzichtig excuus van aantekeningen wat los in elkaar hangt. Maar laten

we ook iets te wensen overhouden voor Van Leeuwen's volgende boek.

Anne Frank: *Verhalen rondom het Achterhuis.* Uitgev. Contact Amsterdam-Antwerpen. 1960
Dagboek van David Rubinowicz geschreven in 1940-1942 door een 12-jarige Poolse jongen. A. J. G. Strengholt's Uitg. Mij Amsterdam. 1960.

Het is nauwelijks een vraag of deze beide boekjes in een „literaire" rubriek thuis horen. Wanneer Anne Frank na de oorlog zelf dit bundeltje aan een uitgever had kunnen aanbieden, had hij haar hoogst waarschijnlijk geraden even te wachten tot ze aan het rijpere werk toe was, dat wij voor altijd in haar verloren hebben. En nuchter bekeken is het dagboekje van de kleine David in zichzelf niet waardevoller dan dat van honderden andere kinderen, die dergelijke aantekeningen maken. Maar dit is geen literatuur, het zijn documenten. In de korte en vaak onbeholpen zinnetjes van de twaalfjarige is stapje voor stapje het lot vastgelegd van de Poolse Joden, die met sadistische orde in de geleidelijk toegeknepen fuik van Auswitz gedreven werden. David, kennelijk een gesloten, intelligent en rustig dorpsjongetje toont weinig gelijkenis met de uitbundige Anne Frank, maar er is een opvallende gemeenzame trek in beider dagboeken: de wonderbaarlijk snelle ontwikkeling van de twee kinderen onder de druk van het onwaarschijnlijk lot, dat zich aan hen voltrekt. De levendige Anne groeit snel in uitdrukkingsvermogen, begrip en mensenkennis en spiegelt haar denken en verbeelding in haar aantekeningen. Ook de taal van David ontwikkelt zich naar de vervaarlijkheid van wat hij mee te delen heeft, maar hij wordt nooit beschouwelijk, hij registreert zonder haat of opstandigheid en met slechts een enkele klacht: „Toen ik in de synagoge zat had ik een groot verlangen naar vader. Ik zag andere jongens bij hun vader staan. Als ze iets niet begrepen, werd het hun door hun vaders uitgelegd. Maar wie vertelt mij iets?"

De kleine David zien we vooral groeien in ingeto-

genheid en zelfbeheersing, ook al beleven we zijn stijgende angst mee. Het is begrijpelijk dat de uitgeefster van zijn dagboek in haar sobere samenvatting van dit korte leven, dat in de gaskamer eindigde, schreef: „Ik ben er echter van overtuigd, dat hij tot het einde toe zijn waardigheid heeft bewaard."

Het dagboek van David Rubinowicz is een ontroerend stuk oorlogsdocumentatie. De verhaaltjes van Anne Frank zijn nog in een andere zin documentatie. Door de uitgave van haar Dagboek en de opgang die het gemaakt heeft, is zij een stukje geschiedenis geworden en, zoals ik onlangs schreef: een mythe. In dat verband wordt alles wat tot verheldering van haar kan bijdragen van belang. Ook elk van deze verhaaltjes? Dat laat zich evenmin vaststellen als van het jeugdwerk van welke historisch of mythisch geworden persoonlijkheid ook. En de uitgave van boekjes als dit vindt zijn diepste zin in dat éne argument: opdat wij niet vergeten!

H. Keilsom: *In de ban van de tegenstander.* Vert. dra M. G. Schenk. N.V. De Tijdstroom Lochem z.j.

De oorspronkelijke Duitse titel van dit boek luidt eenvoudig: *Der Tod des Widersachers.* Hoewel ik er in het algemeen bezwaar tegen heb, wanneer in een vertaling juist de titel van een boek niet zo nauwkeurig mogelijk wordt weergegeven, moet ik erkennen, dat in dit geval de Nederlandse titel meer vertelt omtrent de inhoud. De schrijver, psychiater en ex-Duitser, wil in deze ik-roman, die de indruk maakt veel autobiografische elementen te bevatten, een analyse geven van de binding, die haat evenzeer als liefde kenmerkt, zodat de vervolgde zich meer en meer „in de ban van de vijand" gaat gevoelen. Om ons dat te doen ervaren legt hij ons de herinneringen voor van een Joodse jongen, die tijdens de opkomst van Hitler zich van zijn omgeving bewust wordt en wiens weifelende en „grübelnde" natuur diep in geboeid wordt door de verschijningsvorm van de vijand, die hij vóór alles wil begrijpen. Gemakkelijker te begrijpen is voorlopig, dat hij zich

daardoor bij zijn lotgenoten de naam van een slappeling en een lafaard op de hals haalt.

Maar nu heb ik eigenlijk al te veel gezegd. Want noch het woord Jood, noch de naam Hitler wordt in dit boek genoemd; er is slechts sprake van „onze vijand, van „ons" of van „mensen als wij". Het is wel duidelijk wat de schrijver daarmee voor heeft. Hij heeft het probleem van de haat en zijn binding zo zuiver mogelijk en los van al zijn voorwaarden en verschijningsvormen willen stellen. De op zichzelf boeiende en vaak suggestief vertelde herinneringen aan grievende ervaringen van discriminatie op school, van pijnlijke conflicten van de jonge man met zijn lotgenoten zijn alle in de nevelen van die abstractie gehuld. Dat zou misschien op minder bezwaar bij de lezer stuiten, wanneer de hele situatie van het verhaal toch weer niet net zo was, dat hij zich die alleen in het Duitsland van 1920-'45 kon denken. En daarmee wordt dit „afgetrokken" (geabstrabeerde) beeld te zeer een scheef getrokken beeld om ons nog te kunnen overtuigen.

Als een soort verhelderende parabel haalt de schrijver in het begin van zijn boek het verhaal aan van de elanden, die de tsaar van Rusland in de toendra's, waar ze welig tierden, bijeen liet jagen om ze ten geschenke te geven aan zijn vriend de keizer, die ze onder de meest gunstige omstandigheden in een reservaat onderbracht. Niettemin stierven de elanden geleidelijk uit. Een oud Russische houtvester, die over dit verschijnsel geraadpleegd werd, antwoordde: „Zij hebben alles wat ze nodig hebben, maar ze missen alleen de wolven, die hen achtervolgen." Men zegt dat iedere vergelijking mank gaat en ook over deze moet men vooral niet nadenken om hem zelfs maar als beeld te aanvaarden. Er zijn inderdaad bepaalde evenwichten in de natuur, die verstoord raken, wanneer de mens daarin ingrijpt. Maar in hoeverre laat de situatie van de Joden onder het Hitlerregime, laat iedere menselijke situatie zich daarmee vergelijken?

Deze gelijkenis is overigens symptomatisch voor de hele opzet van het boek, waarin getracht wordt een zo gecompliceerd politiek-economisch-sociaal-psycho-

logisch verschijnsel als het nationaalsocialisme terug te brengen op de haat van één man en zijn aanhang tegenover een nauwelijks aangeduide volksgroep. Daarmee kan men misschien goede wil kweken, maar geen verheldering. Was de schrijver zich daarvan toch uiteindelijk ook bewust, toen hij op het eind van zijn boek de uitgever van deze „gevonden herinneringen", de sobere mededeling liet doen, dat de schrijver op het eind van de oorlog na een onderduikperiode in Holland in het verzet gesneuveld was?

Willem Brandt: *Het Geheim.* N.V. uitg. W. van Hoeve 's-Gravenhage 1960.

Het Geheim werd geschreven in opdracht van de Ned. Radio Unie om in het nationaal program van 5 mei 1960 te worden voorgedragen. Daar zal het wel mee samenhangen, dat dit simpel-ontroerend gegeven van de man, die gedurende zijn kampjaren een Nederlandse vlag in een vuil kussentje bewaarde voor een glorierijke ontplooiing bij de bevrijding, met wat al te zware accenten verteld is.

Longo's Herdersverhaal van Dafnis en Chloë. In het Nederlands overgebracht door Jan Prins. Het Nieuwe Voorhout L. J. C. Boucher te 's-Gravenhage z.j.

De pastorale is meer dan een literaire vorm alleen. Het herdersverhaal en het herderslied vertegenwoordigen in de literatuur een wijze van de natuur te beleven, die ons vreemd is geworden. De moderne mens zoekt het directe contact met de natuur in sport, verkenning, in ontvluchten van de niet-natuur van het stadsleven met zijn rumoer en zijn spanningen. De pastorale mens stond ook een vlucht uit het eigen bestaan voor ogen, maar hij bereikte die door zich in te leven in de natuurmens of meer nog in wat hij daar voor hield: een herder, een „geruste landman" of een Zuidzee-eilander. Een landelijkheid, waarin Van Ostade of Brouwer zich weinig thuis zouden hebben gevoeld van vogelgezang en klaterende beekjes, reidansjes en schaapjes aan blauwe linten, een bedoelde naïveteit, die juist om die

bedoeling vaak heel wat raffinement bergt. De pastorale is dan ook allerminst primitief van vorm, integendeel het is een verfijnde cultuurvorm, die zich buiten de cultuur tracht te plaatsen, buiten de maatschappij, buiten de werkelijkheid in een droomwereld, waarin ook de meest schokkende gebeurtenissen in een sfeer van frisse lieflijkheid verlopen en nooit hevig worden. Het is geen toeval, dat onze tijd de pastorale slechts als caricatuur kent.

Jan Prins heeft een deel van zijn laatste levensjaren besteed aan een nieuwe zoetvloeiende vertaling van deze Griekse pastorale uit de derde eeuw en er in een van de wereld losgeraakte ouderdom mogelijk veel in terug kunnen winnen van de bekoring, die ze voor vroegere generaties had. Zoveel, dat ook de huidige lezer, hoezeer vervreemd van het genre, dit verhaal van een prille en onbevangen liefde alleen al om de heldere en soepele taal met genoegen zal lezen.

Jan Romein

DE BIOGRAFIE VAN OLDENBARNEVELT

Van Willem van Oranje, Johan de Witt en Thorbecke beschikten we over bruikbare moderne levensbeschrijvingen, ofschoon niet in overvloed en hoewel er geen meesterwerk bij is. Voor onze vierde grote staatsman, zonder wie onze nationale onafhankelijkheid mogelijk niet eerder gekomen zou zijn dan die voor België, voor Oldenbarnevelt, hadden we nog steeds niet anders dan het boek van een vreemdeling: John Lothrop Motley die ons in zijn *Life and Death of John of Barneveld* de tot dusver enige biografie van de landadvocaat schonk. Maar dat boek dateert van 1873 en is, hoezeer als verhaal moeilijk te overtreffen, uiteraard toch verouderd, waarbij nog komt dat het zich in feite tot de tien laatste, meest dramatische jaren van 's mans leven (1609-'19) beperkt.

Aan die toestand is nu een eind gekomen, een zo radicaal eind, dat we naar mijn mening kunnen zeggen dat Oldenbarnevelt nu de enige der vier groten is die een volkomen bevredigende biografie belooft te krijgen. *Belooft* te krijgen, want wat de schrijver, mr Jan den Tex, ons tot dusver heeft voorgelegd is nog slechts het eerste van een op vier delen berekende levensbeschrijving.[1] Ter geruststelling van de hierdoor misschien schichtig geworden lezer kunnen we er uit de beste bron, n.l. de schrijver zelf, aan toevoegen dat het tweede deel reeds eind maart op een oor na gevild was. Bijna twee delen is in een geval als dit meer dan de helft. Bij het begin stond de schrijver immers, wat de vorsingsarbeid betreft, voor de allergrootste moeilijkheden. Hier is een speurwerk verricht, zo zorgvuldig en uitvoerig dat men er niet zonder wezenlijk ontzag kennis van neemt, te meer daar, voorzover wij weten, de schrijver zich pas met dit boek — en enkele artikelen over onderdelen eruit, verschenen in de jaren '50 — in de rij der historici heeft geschaard. De volgende twee delen die de geschiedenis van de landsadvocaat zullen brengen respectievelijk tot 1609 en tot

het tragische einde van tien jaar later — het vierde deel is als documentatie-deel bedoeld (al is ook in het verschenen deel het meeste al verantwoord) — zullen, althans in dit opzicht, aanzienlijk minder moeilijkheden opleveren.

Nog hebben we niet gezegd wat wij naast en soms zelf boven het speurwerk aan dit boek bewonderen. Dat is in de eerste plaats het feit dat de schrijver ons nu eindelijk het Leicesterse tijdvak (eind 1585-eind '87) meer in bijzonderheden heeft doen kennen. Mensen die daar veel van wisten, waren er al eerder geweest: Motley, zoals blijkt uit zijn *History of the United Provinces* (1584-1619), waarvan het eerste der vier delen in 1860 verscheen, Fruin, getuige zijn kritiek hierop (Gids 1862, nu Verspr. Geschr. III) en Truitje Bosboom niet te vergeten die met haar Leicester romancyclus in niet minder dan tien delen (1846-'55) de anderen zelfs voorafgegaan is en tegelijk overtroffen heeft. Tot die kenners moet men voorts ook de uitgevers van documenten over dit tijdperk rekenen, door den Tex uiteraard naarstig gebruikt: M. L. van Deventer (1860-'65) en S. P. Haak, waarvan de laatste indertijd door de dood verhinderd werd van zijn bronnenpublicatie betreffende Oldebarnevelt meer dan één deel te doen verschijnen. (1934).

Ondanks dit alles echter eindigde Fruin de bovenbedoelde kritiek met de woorden: „Voor ons Nederlanders daarentegen (in tegenstelling tot buitenlanders n.l.), die onze geschiedenis in haar eigenaardigheid, in haar volle waarheid willen kennen, blijft ook na Motley's verhaal de geschiedenis van Leicester nog altijd te schrijven." Pas nu is deze uitspraak moeilijk meer vol te houden, want 's graven Engelse biografen hebben toch te weinig kennis van de ingewikkelde Nederlandse toestanden getoond en voor de rest is er sinds Fruin dit schreef, alleen maar meer materiaal aangedragen; behalve het door de reeds genoemde Haak verzamelde o.a. drie delen van Leicesters correspondentie, door Brugmans verzorgd (1933). Den Tex heeft dus vuld die al honderd jaar geleden gevoeld werd.
met dit boek in onze geschiedschrijving een lacune ge-

Maar onze grootste bewondering gaat desondanks uit niet naar de vorser, niet naar de kenner maar naar de schrijver den Tex. Hem is gelukt wat slechts zeer zelden bereikt wordt: van zijn held geen standbeeld in staatsierok te maken, geen ridder met een blazoen zonder barst of blaam, maar een levend mens te schilderen met zijn deugden, maar niet minder met zijn gebreken. En deze niet met een plusje hier en met een minnetje daar, maar onafscheidbaar van elkaar als twee kanten van hetzelfde ding, alleen anders belicht — in één woord zoals deugden en gebreken bij de mens werkelijk functioneren.

Men heeft hem wel verweten wat veel hypothesen opgesteld te hebben, waar het brokkelige materiaal niet steeds onweerstaanbaar toe leidde. Wij zien daarin veeleer een verdienste die samenhangt met dat mensbeeld. Want de schrijver heeft, voorzover wij konden nagaan, de gegeven nergens geforceerd, slechts ze aangevuld met zijn veronderstellingen die ook steeds als zodanig zijn geopperd. Die veronderstellingen zijn a.h.w. de lijm die het schaarse en rulle materiaal uit deze eerste periode samenkit. En die lijm laat niet gauw los.

Deze biografie is door dit alles maar vooral dus door de onmiskenbare schrijverskwaliteiten van zijn auteur en ondanks alle geleerdheid, die waarlijk niet gering is, een leesbaar boek geworden. De schrijver van deze regelen is oud genoeg om te bekennen, dat hij niet zo héél veel geschiedenisboeken van de eerste tot en met de laatste bladzijde heeft gelezen en er zonder bijkomend plichtsbesef nog minder zo van a tot z bestudeerd zou hebben. Maar dit wel, zonder dat het plicht was èn mèt plezier.

1 Jan den Tex, **Oldebarnevelt I Opgang** 1547-1588. 444 blz. H. D. Tjeenk Willink & Zoon, Haarlem, 1960.

B. van Delfshaven

DE NIEUWE WAPENS VAN HET STAATSHOOFD

(Vrij naar H. C. Andersen)

Er was eens een minister-president die zo verbazend veel van mooie nieuwe wapens hield, dat hij al het geld uitgaf om zijn land sterk te maken. Hij gaf niets om kleren, niets om de komedie of een cocktailparty, behalve wanneer hij zijn privé-collectie oorlogsspeelgoed kon laten kijken.

In het kleine land waar hij regeerde, ging het vrolijk toe; iedere dag kwamen er veel vreemdelingen vanover de grens en het toerisme bloeide. Eens kwamen er twee bedriegers die zich voor beschermers van het volk uitgaven en zeiden dat ze de prachtigste schuilkelders konden maken die men zich maar wensen kon. Niet alleen zouden ze volkomen veilig tegen zelfs de grootste bommen zijn, maar ze zouden zelfs de wonderbaarlijke eigenschap bezitten dat zij onzichtbaar waren voor iedereen die niet deugde voor zijn betrekking of ongeoorloofd dom was.

„Dat zouden nog eens heerlijke schuilkelders zijn" dacht de minister-president die het goed met zijn volk meende, „als ik die had, zou ik in de volgende oorlog erachter kunnen komen welke mensen in mijn land niet deugen voor hun betrekking, want die zullen dan vanzelf vernietigd worden, en de knappen houd ik over! Ja, die schuilkelders moeten dadelijk gebouwd worden!" En hij gaf de twee bedriegers een heleboel geld in handen om aan hun werk te kunnen beginnen.

Zij schakelden dan ook vele firma's in en deden of zij heel hard werkten aan hun operatie Veiligheid. Er kwam welvaart in het land, want zeer veel grond moest moeizaam worden verzet, maar de kelders kwamen niet, want nu eens bleek de bodem al te drassig, dan weer was het plan verkeerd. Of er lekte iets uit dat eigenlijk geheim had moeten blijven, en dan werden de gegraven putten weer dichtgegooid. En altijd

door vroegen de twee bunkerbouwers geld, dat staken zij in hun eigen zak, en ze lieten het volk graven en sjouwen van het ene gat naar het andere, tot laat in de nacht.

„Nu zou ik toch wel eens willen weten hoe ver zij zijn met de schuilkelders" dacht de minister-president na een minder gepaste vraag van een paar volksvertegenwoordigers, maar hij werd toch wel een beetje benauwd bij de gedachte dat degeen die dom was of niet geschikt voor zijn betrekking het niet zien kon. Nu geloofde hij wel dat hij voor zichzelf niet bang hoefde te zijn, maar hij wou toch eerst iemand sturen om te zien hoe het ermee stond. „Ik zal mijn brave minister van defensie sturen" dacht hij, „hij kan het best zien hoe de schuilkelders eruit zien, want hij heeft verstand, en niemand past zo goed voor zijn betrekking als hij."

Zo ging dan de brave minister van oorlog naar de bouwput waar de twee bedriegers tussen bulldozers en draglines juist de grondwaterstand peilden. „Goede hemel!" dacht de man, en hij spalkte zijn ogen wijd open, „ik zie niets!" Maar hij zei het niet.

De twee bedriegers verzochten hem dichterbij te komen en vroegen of het geen mooie bunker was die zich onder het water bevond. Ze wezen in de diepte, en de arme minister stond nog maar steeds met zijn ogen wijd opengespalkt, maar hij kon niets zien, want er was niets, behalve modder.

„O jé" dacht hij, „zou ik misschien dom zijn, dat had ik nooit gedacht, en dat mag ook geen mens weten. Dan zou al het geld in het water zijn gesmeten. Nee, 't gaat niet aan om te zeggen dat ik niets zie."

„Nu, zegt u er niets van?" zei een van de bedriegers.

„O, het is uitstekend, werkelijk voortreffelijk" zei de minister, „al dat beton en die bedrijvigheid . . ." Hij wilde salueren, maar bedacht dat hij in burger was. „Ik zal de minister-president en de regering mededelen dat wij ver bij onze bondgenoten voor zijn."

„Nu, dat doet ons plezier" zeiden de bedriegers beiden, en ze vertelden dat ze zeer ervaren waren in het bunkerbouwen, al geschiedde dat vroeger primitief en veel te zichtbaar. Ze noemden al de voordelen van le-

ven in de grond, en dat deze wal van zwaar beton gemengd met lood bescherming tegen hitte, luchtdruk en duizendjarige straling bood. De minister luisterde goed om het juist zo te kunnen oververtellen als hij de legerleiding zag, en hij zei het ook zo tegen het staatshoofd.

De bedriegers vroegen nu nog meer geld en de belasting werd verhoogd. Ze staken alles in hun eigen zak en door de generaals werd burgerdienstwacht ingesteld voor ieder die soldaat geweest was. Er kwam geen schuilkelder in de grond, maar zoals vroeger gingen de bedriegers door met pompen, putten graven en weer dichtplempen. Het scheen of reuzenmollen door het hele lage landje woelden en de kranten schreven trots dat de oorlog nu toch echt niet erg meer was.

Nu wilde de minister-president het zelf toch ook eens zien terwijl het werk nog in uitvoering was, en met een hele schaar van uitgelezen mannen: parlementsleden, ministers, waaronder ook de minister van defensie die er al eerder was geweest, ging hij naar de twee slimme bedriegers die nog altijd aan het bouwen waren, maar altijd zonder cement.

„Is het niet magnifiek?" zei de brave minister van defensie, „ziet eens, mijne heren, wat een grond verzet is, wat een constructies. Een volk dat leeft, bouwt aan zijn toekomst, nietwaar?" en hij wees naar de grond en naar het water in een diepe put, want hij dacht dat de anderen daar zeker het beton wel konden zien.

„Wat nu?" dacht de minister-president, „ik zie niets! Dat is verschrikkelijk. Ben ik dom? Deug ik niet voor staatshoofd? Dat is het vreselijkste wat mij zou kunnen overkomen!"

„Ja, ja, dat is uitstekend" zei de minister-president, daarmee kan ik ten volle mijn instemming betuigen." En hij knikte tevreden naar een dode mol die op het water dreef en keek naar het omringend land dat reeds onteigend was. Hij wou niet zeggen dat hij in 't geheel niets zag. En zijn gevolg van excellenties keek en keek, maar ze konden er ook niet meer uit maken dan een dode mol en modder, maar toch riepen ze net als hun regeringsleider: „O, dat is uitstekend, dat is voortref-

felijk!" en ze rieden hem aan zelf een proef te nemen met zijn allernieuwste wapens om die prachtige schuilkelders te proberen, op de dag van de arbeid die aanstaande was.

„We leven vrij, we leven blij" ging het van mond tot mond en allemaal waren ze er innig mee in hun schik. De minister droeg allebei de bedriegers voor de hoogste militaire orde voor en gaf hun de erefunctie van regeringsadviseurs, in de rang van generaal-titulair.

De hele nacht vòòr de 1 mei-dag waren de bedriegers in de weer met grote schijnwerpers en nachtploegen. Men kon zien dat zij werk hadden om de laatste bunker klaar te krijgen en het land weer vlak en groen, onzichtbaar alles, ook vanuit de lucht. Een congres commissie zelfs van de allergrootste mogendheid kwam als een vriend in de nacht op haar inspectiereis haar goedkeuring betuigen. En eindelijk brak dan de langverbeide feestdag aan: vroeg in de morgen reeds begaf het staatshoofd zich met zijn ministers, kamerleden, en genodigden onder het volk, dat met gepaste liederen van strijd en arbeid achter zijn vertegenwoordigers aanliep. En ieder zei: „Wat zijn die nieuwe schuilkelders voortreffelijk, zo diep onder de grond, zo veilig . . .". Niemand wou laten merken dat hij niets zag, want dan zouden ze niet gedeugd hebben voor hun betrekking of erg dom zijn. Met geen van zijn regeringsdaden had de minister-president ooit zo'n succes gehad.

„Maar er is toch niets" zei een klein kind, toen de aalmoezenier zijn zegen gaf. „Hoor de stem van de onschuld" zeiden de journalisten. En de een fluisterde tegen de ander, wat het kind gezegd had: „Er is toch niets" zegt een klein kind, „er is immers niets!"

„MAAR ER IS IMMERS NIETS!" riep eindelijk het hele volk, en het vond weerklank bij de minister-president, want het leek hem dat ze eigenlijk gelijk hadden. Maar hij dacht: „Toch moet dit militair geheim blijven, anders wordt het volk oproerig" en hij knikte nog trotser naar de journalisten en de enkele kamerleden van de oppositie, en die keken op hun beurt naar het groene land dat daar nog net zo weerloos lag onder de blauwe hemel als tevoren.

B. van Delfshaven

SINE NOMINE

Zelfs niet op een brancard werd hij gelegd, maar op de harde grond. De soldaten brachten de batterijen en de waterpomp. Toen de luitenant de elektroden op zijn lichaam plaatste, opende hij de ogen en zei:

„U zult niet veel plezier van mij hebben . . . ik heb een zwak hart."

Hij wist niet zeker of het waar was, maar ze luisterden niet eens. Hij keek tersluiks naar de luitenant, een hard en brutaal gezicht.

„U kunt mij beter doodschieten" fluisterde hij. „Ik vergeef u bij voorbaat, want u weet niet wat u doet."

Het maakte geen indruk, de soldaten lachten en rookten, zittend om hem heen.

Hij vouwde zijn handen en deed zijn ogen dicht. „Mijn God, mijn God, heb medelijden met mij en deze arme lieden" zei hij hardop. Zo ongeveer . . . was het bedrog . . . had hij gehoopt? Een hevige schok sneed alle denken uit zijn lichaam, zijn knieën konden niet meer trillen . . .

„Wat doe je godverdomme nou?" barstte de luitenant los.

De soldaat die in blinde woede een te sterke stroomstoot had gegeven, werd twee jaar later wegens desertie door de krijgsraad bij verstek ter dood veroordeeld.

KORT BESTEK

Onze Minister van Buitenwereldse Zaken.

Sinds enkele weken volgt de gehele wereld in spanning de verrichtingen van Nederlands eerste ruimtevaarder Luns. Hoewel deze reeds sedert vele jaren met beide benen van de grond was geraakt, merkte hij pas een paar weken geleden, toen zijn raket boven Amerikaans grondgebied terecht kwam, dat hij zich ergens

in de stratosfeer bevond.

Voorlopig zweeft de heer Luns nog steeds in de ruimte en passeert afwisselend Nieuw Guinea, Engeland en ons eigen land. Wanneer hij Indonesië voorbijsnelt, verbeeldt hij zich boven Nederlands Indië te zweven. „Ik begin nu pas te ontdekken, dat de aarde rond is," verklaarde de heer Luns in een speciaal door *De Nieuwe Stem* verzorgde uitzending vanuit de wereldruimte na zijn elfde omwenteling. „Ik kan nu heel scherp de horizon van onze politiek onderscheiden. Vanuit mijn standplaats ziet die horizon er helaas niet oranje maar rood uit. Ik zeg standplaats en niet zitplaats, omdat ik mij sinds enkele dagen in een toestand van gewichtloosheid bevind. Alle voorwerpen die om mij heen lagen, zoals mijn portefeuille en mijn ministerssteek, dwarrelen op het ogenblik ongrijpbaar om mij heen. Ik heb ook het gevoel dat de ministerszetel onder mij is losgeraakt. Na tien jaar het gewicht van de ministeriële verantwoordelijkheid te hebben getorst is dit zo maar gewichtloos in de lucht zweven een heerlijk gevoel. Ik hoef niet eens mijn been stijf te houden. Mijn enige zorg is, dat ik ooit weer met beide benen op de grond kom. Daarvoor schijnen onze technici nog geen oplossing te hebben gevonden. Mijn lichamelijke toestand is overigens uitstekend en ik kan het, als alles zo blijft, nog wel tien jaar hier uithouden.

Op het ogenblik bevind ik mij boven de Vogelkop. Laat Toxopeus weten, dat ik van hier uit geen enkele Papoea kan zien, die aansluiting bij Indonesië wenst."

W.F.W.

Valse munters!

„Het grootste valse-muntersproces sedert de Tweede Wereldoorlog!" Dit is dan de kop boven het verslag dat *Het Vrije Volk* geeft van het proces te Osnabrück, waarin een aantal handlangers van het F.L.N. terecht staat. De suggestie van *onvervalste* misdadigheid is duidelijk. En dus ook: de politiek, het ethos ener verzetsbeweging staan hier buiten. Te recht?
Het gaat hier in ieder geval kennelijk om een voor-

proefje voor de Nederlandse lezers. Immers ook hun wacht nog het verslag van een eigen Nederlandse F.L.N.-affaire, pardon: vervalsingszaak. Zij wachten ondertussen al tien maanden op dat verslag.

Juist toen de elfde maand van het voorarrest inging is de minister van Justitie een adres aangeboden, dat op bespoediging der zaak aandringt. Er wordt in dat adres gewaagd van een gevangenschap, die *doet denken* aan de administratieve gevangenhouding, welke past in het kader van de Franse politiek t.a.v. Algerije. Betekent dat nu, dat de ondertekenaars twijfelen aan de onafhankelijkheid van de Nederlandse rechtbank? Geenszins — maar wel, dat hij, in een te waarderen behoefte om de uiterste zorgvuldigheid in de rechtsbedeling toe te passen, zich mede tracht te baseren op gegevens, die uit Frankrijk dienen te komen en — welker komst uitzonderlijk traag verloopt.

Dat betekent, dat in een behoefte om de politiek buiten de deur te houden, deze juist wordt geïntroduceerd. Ze is nu eenmaal in zake als deze onontkoombaar — ondanks de koppen der politieke kranten.

F.J.

Politiek Voor De Adolescenten: P.v.d.A. en PoliteiA.

Politeia is stout. Het was de laatste jaren aldoor al stout. Maar nu weet de hele buurt het: ze krijgt geen zakgeld meer en ze mag niet meer in huis komen.

Het is met haar ontwikkeling mis. „Naar binnen en naar buiten." Dat is tenminste meegedeeld door de verontruste familie v.d.A. Het is jammer, dat we niet weten wat er eigenlijk aan schortte. Maar het praatje van de buren zal wel juist zijn: dat ze zich afgaf met Belgische en Algerijnse jongens en dat ze geeneens een tactisch atoomspelletje met de soldaatjes uit de eigen straat wilde spelen.

Nu zijn dan dus de vaderlijke handen van haar afgetrokken, en iedereen mag gniffelend zien, hoe ze, aan de goot overgeleverd, daar steeds meer in verzinken zal.

Gniffelend, en in het besef van eigen braafheid, en

vol afschuw voor „de revolutionnairen van eergisteren".

Waar kwamen ze ook alweer vandaan die oude revolutionnairen? O ja, juist. Uit de goot.

F.J.

EX LIBRIS

Ansley J. Coale en Edgar M. Hoover, **Population Growth and Economic Development in Low-income Countries.** A Case Study of Indian Prospects, Princeton University Press. ($ 8,50)

In zekere zin is dit boek bedoeld als vervolg op het fraaie, door dezelfde Universiteit uitgegeven werk **The Population of India and Pakistan,** van Kingsley Davis. Maar het boek heeft een andere doelstelling. Het heeft veel meer een theoretisch karakter, en het tracht antwoord te geven op een heel speciale vraag: welk verschil zou het maken in economisch opzicht, wanneer het geboorteniveau, in plaats van ongewijzigd te blijven, binnen een generatie aanzienlijk zou dalen?

Noch de vraag is origineel, noch het antwoord. Westelijke economen betogen uit den treure, dat de economische ontwikkeling in de achtergebleven gebieden wordt tegengehouden door de snelle bevolkingsaanwas, en dat geboortebeperking de panacee is om het overbevolkingsvraagstuk in die landen op te lossen. De waarde van het boek ligt in de poging, om de gebruikelijke gedachtengang in kwantitatieve termen vast te leggen. De relatie tussen bevolkingsaanwas en economische ontwikkeling wordt in op zichzelf zeer interessante berekeningen uitgewerkt. Belangwekkend is ook de vergelijking van India met andere onderontwikkelde gebieden, waarbij Mexico als voorbeeld wordt behandeld.

Jammer genoeg vragen de schrijvers zich niet af, of de vraagstelling zelf, en de daaraan ten grondslag liggende onderstelling juist en zinvol is. De ervaring, ook in India, leert dat het bijzonder moeilijk is om in een overwegend agrarische, traditioneel denkende bevolking geboortebeperking tot stand te brengen van een zodanige omvang, dat zij demografische betekenis krijgt. De schrijvers erkennen het zelf (pag. 57): „There has probably been in fact no significant downward trend in fertility in India." Aan de andere kant leert de ervaring – een ervaring die ook door de schrijvers zelf wordt vermeld – dat wanneer industrialisatie en modernisering van de gehele samenleving eenmaal goed en wel op gang zijn gekomen, geboortebeperking, met de regelmaat van een natuurwet, op ruimer

schaal toepassing gaat vinden.

Daarom ligt het veel meer voor de hand, zich af te vragen of de economische ontwikkeling in achtergebleven gebieden als India niet met zulk een energie en zulk een alomvattende planning kan worden ter hand genomen, dat zij zelfs voor een snel groeiende bevolking uitkomst biedt, in termen van voedsel en werkgelegenheid. Dit ligt des te meer voor de hand, daar het zogenaamde overbevolkingsvraagstuk niet een kwestie is van bevolkingsaantallen alleen, maar van een relatie tussen productie en bevolking. Tal van ervaringen uit de laatste honderd jaar tonen ten duidelijkste aan, dat het mogelijk is het maatschappelijk product sneller te laten stijgen, zelfs dan een door dalende sterfte snel aangroeiende bevolking. De schrijvers hebben zich een nodeloze zelfbeperking opgelegd, toen zij schreven: „We shall not ask, then, whether one route or another is a better way to economic development" (pag. 513). Want juist dit is de vraag, waar in de grond alle berekeningen van afhangen.

Wanneer India totdusver er niet in geslaagd is, de economische ontwikkeling in voldoende snel tempo op gang te brengen, ligt dat voor een groot deel daaraan, dat er nog geen alomvattende poging is gedaan om de totale bevolking, met name ook de plattelandsbevolking, voor de economische opbouw te dynamiseren. Ook voorzover er maatregelen zijn genomen in de richting van agrarische hervorming, zijn zij niet ingrijpend genoeg geweest om aan de arme boer het vooruitzicht te bieden, dat de vruchten van intensievere arbeid hem zelf ten goede komen. Kort geleden heeft de Indiase socioloog Dube dit in zijn **India's Changing Villages**, een verslag van de Community Development Scheme, duidelijk aangetoond.

En nu kom ik op het hoofdpunt van mijn critiek op gedachtengangen, zoals zij in het hier besproken werk over bevolkingsvraagstukken tot uiting komen, en ook onder verscheidene Indiase leiders leven. Zolang men nog hoopt te kunnen beginnen met massale geboortebeperking, spant men het paard achter de wagen. In zulke beschouwingen en wensdromen vindt men een excuus om de economische opbouw maar met halve kracht aan te pakken. En juist die halve aanpak schept de vicieuze cirkel, waaruit boeken als het besprokene krampachtig een uitweg zoeken.

Zo veel bewondering als ik heb voor de meer beschrijvende werken, die door of met medewerking van Princeton University op dit gebied zijn uitgegeven (Kingsley Davis' werk over India en Pakistan, dat van T. E. Smith over Malaya, en van Irene Taeuber over Japan), zo weinig heeft mij dit meer theoretische werk kunnen bevredigen, ondanks zijn goed wetenschappelijk peil en zijn rijkdom aan feitelijke informatie.

W.F.W.

ZOJUIST VERSCHENEN:

NORTE

REVISTA HISPANICA DE
LA UNIVERSIDAD DE AMSTERDAM.

Per jaargang *f* 5,– (11 nummers)
Vraagt proefnummer!

Verkrijgbaar in de boekhandel en bij:

Uitgeverij NIMO - Monnickendam

(Advertentie)

„HET FRANSE BOEK" – onder redactie van Prof. Dr. Dresden, Prof. L. Geschiere en A. Kibédi Varga – is een tijdschrift voor allen die belangstellen in de Franse literatuur; het houdt zijn lezers op de hoogte van de belangrijkste nieuwe publicaties op het gebied van de Franse taal en letterkunde. „Het Franse Boek" is een uitgave van de „Vereniging tot Bevordering van de Studie van het Frans" en verschijnt vier maal per jaar. Het lidmaatschap – recht gevend op een abonnement – bedraagt *f* 5,– per jaar, te storten op giro 126695 van genoemde Vereniging te Rotterdam. Belangstellenden kunnen een gratis proefexemplaar aanvragen bij Dr. H. D. Veenstra, van Citterstraat 44a, Rotterdam. Losse abonnementen *f* 5,– per jaar (te voldoen op bovenvermelde wijze.)

Maak Uw

kennissen attent

op

DE NIEUWE STEM

Speciaal Kunstnummer	*f* 3,50
Speciaal Spanje-nummer	*f* 2,80
Speciaal Droogstoppel-nummer	*f* 3,25
Speciaal nummer „12 op 1 balcon"	*f* 3,75

Vier bijzondere afleveringen van

De Nieuwe Stem

zijn nog als losse nummers leverbaar:

★ 12 OP 1 BALCON

speciaal nummer van „De Nieuwe Stem", waarin besproken worden: Soekarno, Ho Chi-minh, Kassem, Nasser, Tito, Verwoerd, Bourguiba, De Gaulle, Nkrumah, Salazar, Trujillo, Castro.
Een confrontatie met bestuursvormen, die gekenmerkt worden door duidelijk dictatoriale trekken.
Inleiding en samenvatting van Prof. Fr. de Jong Edz.

160 pag. en uitslaande illustratie ƒ 3,75/Bfr. 60

★ KUNSTNUMMER

van „De Nieuwe Stem", waaraan medewerkten: Mevrouw Dr. A. Romein-Verschoor, Paul Citroen, Anthonie Donker, Johan de Meester, G. Th. Rietveld, A. van Domburg en Willem Andriessen.

128 pag. en 8 pag. kunstdrukillustraties ƒ 3,50/Bfr. 55

★ SPANJENUMMER

van „De Nieuwe Stem", een zeer objectieve beschouwing van de huidige toestand in Spanje en een vlammend protest tegen het Franco-regiem. Samengesteld door Dr. G. J. Geers, met medewerking van o.a.: Francisco Carrasquer, Jef Last, Albert Helman, Z.E. J. M. de Semprún Gurrea en vele anderen.

104 pag. en 4 pag. kunstdrukillustraties ƒ 2,80/Bfr. 40

★ DROOGSTOPPELNUMMER

van „De Nieuwe Stem", met medewerking van W. F. Wertheim, Mevrouw A. Romein-Verschoor, P. Spigt, G. J. Resink, J. J. Buskes, J. B. Charles en Th. van Tijn. Hierin o.a. heropening discussie over de zaak van Lebak en voor het eerst in de geschiedenis een foto van Batavus Droogstoppel.

120 pag. en 4 pag. kunstdrukillustraties ƒ 3,25/Bfr. 45

Verkrijgbaar in de boekhandel en bij

UITGEVERIJ „NIMO" - MONNICKENDAM

KERKSTRAAT 48-50 – Tel. (02995) 336 – Giro 256907